

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Obraz Boží u člověka u Jana Amose Komenského

**The man like the Image of God by Johannes Amos
Comenius**

Diplomová práce

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, ThD.

Autor:

Bc. Daniela Juhaščíková

Praha 2011

Pod'akovanie

Rada by som pod'akovala vedúcej tejto práce ThDr. Kamile Veverkovej, ThD. za jej usmernenia pri písaní tejto práce. Tiež by som chcela pod'akovať svojej rodine za trpezlivosť a podporu, ktorú mi preukazovali počas celého obdobia štúdia. Pod'akovanie patrí aj môjmu priateľovi Ľubovi, a jeho rodičom za podporu posledné dva roky môjho štúdia. V závere chcem vyjadriť vďaku Márii, ktorá ma počas spolu prežitých rokov neľahkého štúdia učila tešiť sa zo života, nech je akýkoľvek.

Daniela Juhaščíková

Prehlásenie

Prehlasujem, že som diplomovú prácu „Obraz Boží u člověka u Jana Amosa Komenského“ spracovala samostatne a použila som len uvedené pramene a literatúru. Súčasne dávam svoj súhlas k tomu, aby bola táto diplomová práca umiestnená v Ústřední knihovně UK a používaná k študijným účelom.

V Michalovciach dňa 14. 4. 2011

Daniela Juhaščíková

Anotácia

Zámerom práce je skúmať v Komenského tvorbu ako ponímal obraz Boží u človeka. Komenský je známy hlavne svojím pedagogickým prínosom. Budem skúmať z akého pohľadu vychádza Komenského viera v nápravu človeka, nápravu spoločnosti, nápravu cirkvi, nápravu svetového poriadku. Spôsob postupu: V prvom rade opíšem obdobie, do ktorého sa Komenský narodil, potom jeho život, aj so všetkým čo ho ovplyvňovalo, potom sa budem venovať aké miesto má pred Bohom človek, potom rozoberiem otázku hriechu, pádu, a napokon otázku nápravy, výchovy ako si Komenský vysvetľuje ospravedlnenie, nápravu. Predpokladám, že jeho viera vo výchovu musí mať hlbšie Korene vo viere v Boha. Ako pristupuje k Bohu bude výzvou skúmania práce.

Annotation

The purpos of the issue is research of Johannes Amos Comenius working. The main interest is how he see the Image of God in human beiing. Johannes Amos Comenius is famous because of his pedagogical working. I would try to find out of which perspektive si form him the main in his faith. Why he belive that man is able to change positively himself, change comunity, change church, change world order. The first of all I will try to discribe a history backround, then backround of his life. I would try to research what is position of human being before the face of God. Then I will write about his conception of sin, about, falling out of image of God. And also about restitution of status human beiing, about come back humans to God. I suppose that his beliving that people can positivly change everything what they want is becouse of his belive of God.

Kľúčové slová

Človek – Stvorenie - Boh – Komenský – Celok – Centrum– Bytie – Bytostné určenie-
Harmónia- Náprava

Keywords

Man – Creation– God – Comenius – Whole – Being – The purpose of being – Harmony –
Restitution.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Praha 2011

Bc. Daniela Juhaščíková

Obsah

0 Úvod	13
1. Pozadie doby	15
1.1. Hospodársko-ekonomická situácia.....	15
1.2. Myšlienkové pozadie.....	16
1.2.1. Kritika sociálnych pomerov	16
1.2.2. Myšlienkové a citové hodnoty renesancie a humanizmu.....	17
1.2.3. Ciele humanistickej vzdelanosti a vzdelania.....	17
1.2.4. Výzvy novoveku	18
1.3. Domáce cirkevné prostredie.....	20
1.3.1. Jednota bratská na pozadí doby.....	20
1.3.2. Komenský vo vzťahu k Jednote bratskej	21
2. Osobnosť Komenského na pozadí doby	21
2.1. Komenského život.....	21
2.1.1. Obdobie od narodenia po odchod do vyhnanstva v r. 1592 až 1628	22
2.1.2. Obdobie vo vyhnanstve v r. 1628-1640	23
2.1.3. Obdobie v rokoch 1641-1656.....	24
2.1.4. Obdobie od roku 1656 až do jeho smrti 1670	25
2.3. Tvorba Komenského	25
2.3.1. Obdobie od narodenia po odchod do vyhnanstva v r. 1592 až 1628	26
2.3.2. Obdobie vo vyhnanstve v r. 1628-1640	27
2.3.3. Obdobie v rokoch 1641-1656.....	27
2.3.4. Obdobie od roku 1656 až do jeho smrti 1670	28
3. Miesto človeka v Božom svete	29
3.1. Smer Komenského záujmu.....	29
3.2. Komenského metódy skúmania skutočnosti	30
3.3. Komenského princípy:	32
3.3.1. Encyklopedickosť.....	32
3.3.1. Harmonickosť.....	33
3.4. Východiská Komenského fyziky a metafyziky.....	34
3.4.1. Svet ideí.....	35
3.4.2. Človek vo vzťahu k ideám	35
3.4.3. Charakter látky	35
3.4.4. Pohyb.....	36
3.5. Svet ako výsledok stvorenia	36
3.5.1. Charakter stvorených vecí - Stvorenstva.....	37
3.5.2. Odhaľovanie ideí	37
3.5.3. Vzájomnosť stvorených vecí.....	38
3.5.4. Svet ako dramatická udalosť	38
3.6. Zmysel a účel stvoreného sveta.....	39
3.7. Charakter Božieho zjavenia	40
3.8. Postavenie človeka	41
3.8.1. Titul človeka – obraz Boží	42
3.8.2. Úloha človeka.....	43
3.8.3. Spolupráca s Bohom.....	45
4. Pád človeka	46
4.1. Človek pred pádom	46
4.2. Myšlienka pohybu smerom k lepšiemu pred pádom.....	47
4.3. Porušený titul človeka – obraz Boží.....	47

4.3.1 Nestvárnenie Božieho obrazu.....	47
4.3.2 Nepochopenie poslania	49
4.4 Zvedenie človeka.....	50
4.5 Následky pádu	51
4.6 Pád (slobodná vôľa) ako nepomer k celku – k stredu	53
5. Zmysel výchovy ako obnovenie Božieho obrazu v človekovi	54
5.1 Komenského chiliazmus	54
5.2 Spolupráca človeka	55
5.3 Návrat k jednote a harmónii	56
5.4 Jednota smerovania, pohybu, nesebeckosť	56
5.5 Poznanie ako základ k správne smeru.....	57
5.6 Vzťah človeka k človeku alebo závislosť človeka na celku.....	58
5.7 Výchova	58
5.8 Premena.....	59
5.9 Bytostné určenie	60
5.10 Podriadenie ľudskej vôle výchove	61
5.10.1 Otázka slobody ľudskej vôle	61
5.10.2 Radosť plynúca s pochopenia potreby výchovy.....	62
5.11 Výzva apelujúca na všetkých	63
5.12 Riziká Komenského nápravného úsilia	64
5.13 Uchopenie poznáním verzus Boží zvrchovaný čin	65
5.14 Stupne našej spolupráce:	67
6 Záver.....	68
6.1 Postmodernstické zavrhnutie stredu.....	68
6.2 Komenského nápravnosť.....	69
6.3 Edukácia obratu.....	70

0 Úvod

Moja práca ako to samotný názov naznačuje sa bude zaoberať otázkou, nakoľko je človek nositeľom Božieho obrazu, čo to prakticky pre človeka znamená. Odkiaľ tento prístup k vnímaniu k človeka pramení. A v čom môže byť znovuobjavenie Komenského princípov pre súčasného človeka prínosné.

Prínosnú myšlienku Komenského práce pre vedu vidím hlavne v jeho úsilí (myšlienke) o všesúlad, harmóniu. Snaží sa usporiadať veci do harmonického celku. Chce pomôcť človeku nájsť si svoje miesto v celku, v kontexte sveta, aby mohol zmysluplne vložiť pečať svojej osobnosti do sveta. Človek tak môže urobiť len ak pochopí, že jeho život, činnosť má zmysel len v kontexte celku. A aby od stredu, centra, celku odvodzoval seba samotného. Odborná verejnosť zaoberajúca sa Komenského dielom, sa zhoduje na dôležitosti vnímania Komenského diela ako celku, lebo to potom tvorí východisko k pochopeniu jeho jednotlivých prác a akcentov. Tiež platí, že je potrebné poznať Komenského centrálnu myšlienku, úsilie jeho smerovania, aby sme pochopili ako vníma človeka.

Toto úsilie Komenského o ponímanie človeka ako súčasti univerza má zvláštny význam v súčasnosti. Možno to vnímať na zvýšenom záujme o štúdium Komenského tvorby, jeho myslenia. Usudzujem tak z článkov, prednášok ku ktorým som sa dostala. To prirodzene vyvoláva otázku, prečo je tomu tak. Rozmýšľanie nad tým ma zaviedlo k skúmaniu ako by sme mohli charakterizovať dnešnú dobu, čo ju vystihuje.

Odborníkmi v danej oblasti¹ je postmodernizmus charakterizovaný ako hnutie, ktorého smerovanie sa uberá od hlavného zamerania modernizmu. Vyznačuje sa tendenciou, súčasnou kultúrou označený ako problém objektívnej pravdy a vnútorného dojmu smerom ku globálnokultúrnemu deju (príbehu), nás samých presahujúcemu. To zahŕňa vieru, že mnoho, ak nie všetky, zjavné reality sú len sociálne štruktúry, rovnako ako sú subjektami so schopnosťou meniť seba samých v čase alebo mieste. To dáva dôraz na úlohu jazyka, silu vzťahov a motivácie, čiastočne to útočí na použitie ostrej klasifikácie ako muž verzus žena, biele verzus čierne, majestátne, vznešené verzus v malých rozmeroch. Prikláňa sa k podržaniu realít v pluralite (od toho aj odvodený názov pre súdobú spoločnosť tzv. pluralitná

¹ GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernizmu*. s. 15.

spoločnosť), a relativite a závislosti na tom, kto sa o jednotlivé časti zaujíma, a ako si ich poskladá. Tieto pokusy problematizovať modernistickú prílišnú dôveru, vykreslením ostrého kontrastu rozdielov medzi tým ako presvedčený rečník je na svojej pozícii verzus ako presvedčený musí byť, aby poslúžil predpokladanému účelu. Postmodernizmus ovplyvnil mnoho kultúrnych odborov, vrátane literatúry, sociológie, jazykovedy, architektúry, umenia, hudby.

Postmodernistické² myslenie je zámerné oddelenie od modernistického prístupu, ktoré bolo pred postmodernizmom dominantné. Výraz „postmodernizmus“ pochádza z kritiky „modernizmu“ vedeckého zmyšľania objektivitu a progresu spojeného s osvietením.

Hnutia postmodernizmus a modernizmus sú chápané ako záležitosť tej ktorej kultúry, alebo ako súbor perspektív. Postmodernizmus je používaný v kritickej teórii aby odkázal na bod rozdielu v literatúre, divadle, architektúre, filmovom odvetví, žurnalistike, a dizajnu rovnako ako aj marketingu a obchode a interpretácii práva, kultúry a náboženstva v dvadsiatom a dvadsiatom prvom storočí. Postmodernizmus je rovnako aj akademickým hnutím, môže byť chápaný ako reakcia na modernizmus v humanitnom zmysle. A to tak, že zatiaľ čo modernizmus bol primárne koncentrovaný v princípoch ako identita, jednota, autorita, určitosť, postmodernizmus sa nám často spája s rozdielom, mnohorakosťou, rozmanitosťou, textualizmom, a skepticizmom. Čiže postmodernizmus je reakciou na modernizmus. Zatiaľ čo modernizmus veril v jednu absolútnu pravdu, modernizmus, takúto v uchopiteľnosť jednej pravdy neverí. Pravda je pre neho otázkou interpretácie. Bližšie si tento fenomén v spoločnosti popíšeme v závere.

Môj názor na otázku prínosu Komenského do dnešnej postmodernej spoločnosti: Komenského sústredenie na stred, neschopnosť plniť si svoju úlohu, ak nie je vo vzťahu a v pomere k celku. Tento pohľad nám dnes chýba. Nevieme, kde je centrum. Dnešný človek odvíja svoju existenciu od seba, alebo od toho, čo si zvolí, že je správne, nie je tu nič väčšie, čo by bolo také silné, že by mu to mohlo určovať smer, aj keď transcendentný rozmer si dnešný človek veľmi dobre uvedomuje. Tento fakt na Slovensku badať na zvýšenom záujme³ o orientálne náboženstvá, o staré kultúry a náboženstva, vzraste tradičných kresťanských

² ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the faith: Evangelical to the Challenge of Postmodernism*. s. 45.

³ *Nová religiozita*. Zostavila Michaela Moravčíková. s. 147-162

náboženstiev⁴ Ľudia sú v určitom zmysle religiozni. Ale rozdiel je v tom, že dnešný človek, sa chce dostať k Bohu svojimi vlastnými cestami, spôsobom ktorý si on zvolí ako najlepší, náboženstvom, ktorým sa podľa seba dostane k Bohu. Komenský nazýva tento spôsob samosvojoľnosťou, keď človek nerešpektuje poriadok, systém do ktorého je prirodzene daný. Keď odmieta Kristovu výzvu, byť spolupracovníkom na tvorení, na Božom systéme, na Božom diele. Z čoho toto Komenského presvedčenie o človeku ako o Božom obraze vyplýva bude predmetom tejto práce.

1. Pozadie doby

K pochopeniu Komenského života je kľúčové vysvetliť veľmi stručne nakoľko nám to tématické zameranie a rozsah práce dovoľí, obdobie do ktorého sa Komenský narodil. Nepopierateľnou skutočnosťou je, že doba v ktorej Komenský žil, mala na jeho osobné prežívanie, nádeje, sklamania, celoživotné dielo, teologicko-filozofický odkaz svoj vplyv. Nedá sa však všetko jeho dielo posudzovať s len pohľadom doby, pretože - ako asi každá osobnosť - v mnohých ohľadoch bol nadčasový.

V tejto kapitole sa budeme venovať hospodársko-politickej scéne v akej sa Európa na prelome 16. a 17. storočia nachádza. Myšlienky, ktoré mali kardinálny vplyv na všetky oblasti, a to nielen v období Komenského života (1592-1670) ale, kvôli lepšiemu porozumeniu si zachytíme celú epochu prerodu zo stredoveku do novoveku. Budeme sa venovať aj cirkvi, do ktorej sa Komenský narodil, ktorá v jeho živote zohrala svoj význam - Jednotu bratskú.

1. 1. Hospodársko-ekonomická situácia

V období Komenského života sa Európa zmieta vo vojnách, hospodárskych krízach, podlieha moru. V tomto období dejiny Európy ovplyvňovali nástup humanizmu a renesancie, objavy a kolonizácie dosiaľ neprebádaných území, a reformácia.

⁴Medi tradičné kresťanské náboženstvá na Slovensku patria: Rímskokatolícka cirkev, Evanjelická cirkev a.v. Gréckokatolícka cirkev, Reformovaná kresťanská cirkev, Pravoslávna cirkev, NS Jehovovi svedkovia, Evanelická cirkev metodistická, Kresťanské zbory, Kresťanské zbory, Apoštolská cirkev, Bratská jednota baptistov, Cirkev siedmeho dňa, Židovské náboženské obce, Starokatolícka cirkev, Cirkev československá husitská, Novoapoštolská cirkev, v Nová religiozita. s. 3.

Hospodárske, spoločenské a politické podmienky vzniku renesancie a humanizmu by sme mohli opísať nasledovne. Jedná sa tu o stret dvoch období, dvoch špecifických epoch, a to stredoveku a novoveku. Prechod od stredoveku do novoveku badať na utváraní kapitalistických vzťahov, ktoré nahrádzajú už beztak dosť ťažko udržateľný feudálny systém⁵. Vznikajú manufaktúry, svetový trh. Nový hospodársky systém, kapitalizmus, spôsobuje rozvoj obchodovania, tým aj rozvoj miest. Veľkú úlohu zohral rozmach výroby a rast mladej čínorodej optimistickej triedy bohatnúceho a podnikavého meštiactva tzv. buržoázie. Predovšetkým ich zásluhou najprv v talianskych mestách predovšetkým - Florencia, Miláno, Benátky, Janov, Rím a postupne aj v ostatnej Európe sa oslabovala moc šľachty, dochádzalo k vymaňovaniu z feudálnych pút⁶. Duchovná nadvláda cirkvi nad životom spoločnosti sa v určitom zmysle oslabuje. Dochádza síce k sekularizácii života, kultúry a umenia, náboženské prežívanie však zostáva stále veľmi silné.

Toto obdobie sa vyznačuje národným zjednocovaním a formovaním národných štátov⁷. Vzniká tu teda úplne nová myšlienková, kultúrna, umelecká a spoločenská epocha, ktorá je výsledkom historického procesu na prechode od stredoveku k novoveku.

1.2 Myšlienkové pozadie

1.2.1 Kritika sociálnych pomerov

V praxi sa všeobecne udržiavala hierarchia stavov a zachovával sa stavovský poriadok ako prirodzený poriadok daný Božou vôľou. Kritika sociálnych pomerov nebola v podstate revolučná, ale viac-menej sa sústreďovala na všeobecné žaloby a náreky nad rozmanitými prejavmi „nadčasového“ zla v ľudskej prirodzenosti. Sociálne revolučné predstavy napr. Tomáša Múnzera o prestavbe spoločnosti boli krvavo potlačené. Neuskutočnili sa ani utopické návrhy o ideálnej spoločnosti, ktorá sa mala vybudovať na komunistickej báze, ako ju navrhoval Tommaso Campanella.

⁵ JOUKL, Miroslav. *Obraz renesančného humanizmu*. In: *Humanismus v období renesance a reformace*. s.6

⁶ MACKKENNEY,R.: *Evropa šestnáctého století*. s. 133.

⁷ MACKKENNEY,R.: *Evropa šestnáctého století*. S. 134.

1.2.2 Myšlienkové a citové hodnoty renesancie a humanizmu

Renesancia a humanizmus prenikavo zasiahli do života, literatúry, umenia, vedy a filozofie. Predstavovala pozemské záujmy meštianstva, a preto odmietali feudálnu a cirkevnú ideológiu a od božského záhrobného nadpozemského sveta sa obracia k ľudskému a svetskému pozemskému životu. Znamenali sekularizáciu politického spoločenského a hospodárskeho života, ale aj filozofie, vedy a umenia. Medzi najdôležitejšie myšlienkové a citové hodnoty, s ktorými prichádzala renesancia a humanizmus, patrilo právo človeka na plné, prirodzené, radostné, šťastné, neasketické a zmyslové prežívanie života, láska ku kráse a prírode, úcta k rozumu (racionalizmus), uznávanie zmyslového poznania (senzualizmus) a vyzdvihovania ľudskej osobnosti (antropocentrizmus), spojené so zdôrazňovaním významu jednotlivca (individualizmus). V centre záujmu stál teda človek a oslava jeho dôstojnosti, nadania a rozumu, ktorý sa už odvažoval kritizovať všemocné cirkevné i svetské autority (Giovanni Pico della Mirandola). Tieto tendencie vidno aj na pedagogicko reformných koncepciách zameraných proti stredovekej scholastike, o ktoré sa snažili D. Erasmus Rotterdamský, Phillip Melanchton a projekty nápravy spoločnosti Tomasa Mora a Niccola Machiavelliho.

1. 2.3 Ciele humanistickej vzdelanosti a vzdelania

Ako sme už spomínali v pozadí humanistického kultu antiky stála idea oslobodenia ľudskej osobnosti a rozumu spod autoritatívnej nadvlády stredovekej scholastiky a cirkvi a idea plného a všestranného rozvoja ľudských schopností. Zrodil sa nový ideál človeka - vzdelanec, básnik, rečník a filozof a nový ideál vzdelanosti, ktorý sa od poznávania Boha teologických štúdií obrátil k poznávaniu človeka štúdiá o človeku. Nová vzdelanosť sa uplatňovala v rámci tradičných antických disciplín, ktoré sa prispôbovali humanistickým cieľom a potrebám. V politike išlo o úsilie politicky štátne zjednotiť národ, v práve o uznávanie rímskeho práva, v histórii o hodnotenie dejín ako „učiteľky života“, vo filozofii o zúžitkovanie antických filozofických poznatkov a v literatúre a jazyku o štúdium a napodobňovanie latinskej a gréckej literárnej tvorby a klasických jazykov (najmä však latinčiny).

Humanistické vzdelanie a školy: Humanistické vzdelanie prenikalo i do škôl. V jeho duchu sa reformovali staré a zakladali nové školy. Nastal rozvoj nižšieho a vyššieho školstva. Okrem farských škôl sa množili stredné humanistické školy (gymnaziá). Vyučovalo sa v nich tradičné trivium quadrivium, ale neraz v novom duchu a s novým programom, kde sa dával

dôraz na vyučovanie rečníctva a klasických jazykov. Štúdium antických jazykov a literatúry bolo príznačné pre univerzity a akadémie, združovali sa tam učitelia a umelci, učitelia a žiaci, v ktorých začala scholastike konkurovať rétorika a gramatika.

1.2.4 Výzvy novoveku

Pico della Mirandola 1486 prehlásil⁸: „Môžeme byť tým, čím chceme byť.“ Tento výrok, výstižnejší než Albertiho skoršia a slávnejšia veta „Človek môže robiť čokoľvek, čo bude chcieť.“, sa stal axiómou, na ktorej, mala byť urobená skala humanizmu. Otcovia humanizmu zhrňujú jeho základnú danosť týmito slovami: ak je vôľa človeka dostatočne silná je všemocný. Je schopný stvoriť sám seba. Sám si môže vybrať, či bude čestný, odvážny, spravodlivý, bohatý alebo vplyvný. V jednej osobe je tvorcom a svojím vlastným výtvorom. Silou svojej osobnej vôle dokáže pohnúť zemeguľou. Jedinec, ktorý je dostatočne silný, nájde oporu sám v sebe: sám pre seba je pevným bodom.

Doba, ktorú označujeme ako stredovek a ktorá obdobie humanizmu predchádzala, bola pre osobnosti, ktoré utvárali humanizmus, aj celkom oprávnené, dobou temnoty. Toto obdobie temna malo dva rozmery: duchovný a telesný. Takto vníma prechod od stredoveku k humanizmu J. Carroll⁹, ktorý ďalej pokračuje. „Myslenie stredoveku bolo priamo zamorené poverami fantasmagorickými predstavami démonov a čarodejníkov, obrazmi svätých a ich pozostatkami, a v neposlednom rade ovládané hrozbou desivého pekla s jeho hrôzami.“ Pre prevažnú časť ľudí tejto doby nebol každodenný, bežný život ničím viac ako úbohým bojom o holé prežitie. Bol trvalou, neradostnou drinou, ktorého bieda bola ešte znásobená miestnymi vojnami, hladomorom a nemocami, predovšetkým morom. Správnou a nutnou odpoveďou humanizmu na tento stav sa stala viera, že človek musí urobiť všetko, čo je v jeho silách, aby túto situáciu zmenil.

Čiže dochádza k oceňovaniu ľudského potenciálu, ľudského rozumu, ktorý mal vystriedať starú dobu so všetkým, čo k nej patrilo. Po stredoveku cez humanizmus a renesanciu sa dostávame k ďalšiemu obdobiu – osvietenstvu.

Osvietenská antropológia zo sebou priniesla ľuďom vyššie postavenie a ocenenie ľudských schopností. Rozdiel medzi stredovekým vnímaním človeka a osvietenským bol predovšetkým v tom, že popredné miesto, už viacej nezaujímal Boh ale človek. Ústredná úloha v procese spoznávania je teda pripísaná ľudskému rozumu. V predmodernej ére podľa Grenza slúžil

⁸ CARROLL, John. *Humanizmus zánik západní kultúry*. s.8.

⁹ CARROLL, John: *Humanizmus zánik západní kultúry*. s.5.

rozum ako konečný sudca pravdy Božieho zjavenia. Úlohou rozumu bolo pochopiť pravdu, ktorá bola zjavením daná. Potom dochádza k posunu, v osvietenstve sa už na konečného rozsudzovateľa pravdy neodvolávali na zvonku dané zjavenie ale na ľudský rozum.¹⁰

Osvietenstvo zdôrazňovalo skôr morálku ako dogmy, na rozdiel od stredoveku, keď osvietenští myslitelia prehlasovali, že schopnosti ľudského rozumu môžu objavovať prirodzený morálny zákon. Typickým predstaviteľom tohto myšlienkového obdobia bol Descartes¹¹, ktorý navrhol, aby sa o všetkom pochybovalo, ale dospel k záveru, že existuje aspoň jedna vec, o ktorej žiadny mysliaci subjekt pochybovať nemôže, a tým je teda jeho vlastná existencia. Tento princíp vystihuje jeho známe heslo „*cogito ergo sum*“ .

Stredovekú filozofiu, kedy bol svet, Božím stvorením, a ľudstvo v tomto stvorení malo zvláštne postavenie, čiže Boh je na vrchole a kdesi pod ním je človek, ktorý sa však teší zvláštnemu postaveniu, prejdúc cez humanizmus, nahrádza osvietenstvo. To zobrazuje skôr svet ako obrovský stroj, v ktorom sú ľudia iba súčasťou systému. Človek o sebe prestáva rozmýšľať ako o stvorenej bytosti podriadenej Bohu¹².

Osvietenští filozofovia však vo svojej kozmológii na ústredné miesto kládli Boha. Pre nich bol príčinou k usporiadanosti, ktorú nachádzame v samej prirodzenosti vecí. Objavuje sa tu tak úsilie uviesť svoj život do súladu s prírodnými zákonmi a to na základe poznania svojím rozumom.

Taktiež pri osvietenstve vidno, že ľudský rozum je sám sebe najväčšou autoritou. Zavrhuje vonkajšiu autoritu, ako opozitum k stredoveku, kedy sa človek spoliehal na autoritu cirkvi. Grenz¹³ pokračuje vo svojej úvahe, keď ako si všíma ďalšiu dôležitú črtu osvietenstva, harmóniu. Verilo sa, že svet je vo svojej podstate usporiadaný. Nevníмали ju len ako vlastnosť prírodnej ríše ale tiež ako typ etického princípu, ktorým by sa malo riadiť ľudské správanie. Ľudia by teda mali jednať v súlade s harmóniou, ktorá obopína celú skutočnosť.¹⁴

Zmenil sa aj názor, že všetci ľudia sa rodia v hriechu a prirodzene tiahnu k zlu. Miesto toho prijali názor Johna Locka (1632-1704), že ľudská myseľ začína ako nepopísaná doska. Na základe predstavy, že túto pôvodne poddajnú myseľ môže sformovať Bohom stvorená príroda, dospeli k názoru, že používaním rozumu sa môže človek zosúladiť zo všeobecným poriadkom prírody.¹⁵

¹⁰ GRENZ. s.67.

¹¹ Hampshire. S.: s. 17.

¹² GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*. s.72.

¹³ GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*.s.75.

¹⁴ GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*.s.74.

¹⁵ BECKER, C. L.: *The Heavenly City of the Eighteenth –Century Philosophers*. s. 65

Viera v pokrok¹⁶ vyplývala z toho, že na základe spoznania usporiadateľnosti a spoznatel'nosti, sveta môže pomocou použitia správnych metód dôjsť k správne mu poznaniu. A tak sú mysliteľmi tej doby vytvárané systémy, z ktorých každý sa snaží čo najviac priblížiť pravde. Vedecká metóda sa stala riešením, pretože prinášala spôsoby ako prírodné zákony aplikovať na spoločenské aj osobné problémy. Niekede medzi týmito obdobiami v takýchto myšlienkových pohyboch žije a tvorí Komenský.

1.3 Domáce cirkevné prostredie

1.3.1 Jednota bratská na pozadí doby

Ako pokračovanie husitstva, sa postupne formuje Jednota bratská (ďalej len Jednota). Od roku 1457¹⁷ formuluje jasnejšie svoje myšlienky, organizáciu. Ako prof. Prokeš¹⁸ poznamenáva, predovšetkým Jednota bratská má hlavnú zásluhu na tom, že Husove myšlienky neupadli do zabudnutia, ale že sa v duchu doby stále rozvíjali. Jednota bratská bojuje za reformáciu náboženského života. V tomto boji ustavične naráža na odpor Rímskokatolíckej cirkvi¹⁹, rovnako ako aj jednotlivých panovníkov obávajúcich sa o svoju moc a majetok²⁰. Jednota tak bola neraz neželaná, a prenasledovaná²¹.

Jednota približne v období, keď v Európe prebieha reformácia, vystupuje zo svojho ústrania, snaží sa vymaniť z poníženia a vydobyť si uznanie. Osobnosť Jednoty Ján Augusta sa snaží zrealizovať myšlienku zjednotiť Jednotu so stranou pod obojím²², ktorá sa pod vplyvom Lutherovho učenia značne priblížila učeniu Bratskej jednoty a tak ich spojením zabezpečiť Bratskej jednote uznanie a slobodu²³. Od toho obdobia sa im toto postavenie vydobíť pod vplyvom rôznych okolností²⁴ striedavo Jednote darí aj nedarí. Veľký význam má vydanie Majestátu Rudolfa II v roku 1609, ktorý zaručoval všetkým náboženským

¹⁶ Tento výraz spája Grenz s Osvietenstvom, ktorý považuje za začiatok modernizmu. V GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernizmu*. s.14.

¹⁷ PROKEŠ, Jaroslav. *Bílá Hora: Její příčiny a následky*. Praha: Slovanské kněhupectví a nakladatelství a antikvariát. s .4

¹⁸ PROKEŠ, Jaroslav. *Bílá Hora: Její příčiny a následky*. Praha: Slovanské kněhupectví a nakladatelství a antikvariát. s .6

¹⁹ KROFTA, Kámil. *O bratrském dějepisectví*. 1. vydání. Praha: Ján Laichter, 1946. s. 181

²⁰ RÍČAN, Rudolf. *Dejiny Jednoty bratské*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1957. s. 31.

²¹ RÍČAN, Rudolf. *Dejiny Jednoty bratské*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1957. 40, s. 52.

²² Pomenovanie podľa Korftu, K.: *Majestát Rudolfa II*.

²³ KROFTA, Kámil. *Majestát Rudolfa II*. Praha: Klementinum, 1909. s.10.

²⁴ KROFTA, Kámil. *Majestát Rudolfa II*. Praha: Klementinum, 1909. s. 9-23.

stranám bez rozdielu stavov slobodu náboženského života.²⁵ Avšak panovníkmi sa nedodržiaval²⁶. V roku 1618 dochádza k Defenestrácii. Záver *Bitky na bielej hore* znamená opäť prehru protestantských stavov, v roku 1627 po vydaní *Obnoveného zřízení zemského*²⁷, prikazujúcim stavom nekonvertujúcim na katolicizmus opustiť krajinu. Jednota bratská je tak nútená odísť do exilu. Nádejou je pre Jednotu Bratskú sa stáva *Tridsať ročná vojna*²⁸. Jej samotný priebeh raz nádej dáva, raz berie, avšak jej závery sú negatívne ochromujúce, tak pre český národ²⁹, ako aj pre Bratskú Jednotu v exile³⁰.

1.3.2 Komenský vo vzťahu k Jednote bratskej

Komenského osobnosť, tvorbu, jeho životné úsilie môžeme najlepšie porozumieť, ak vnímame spätosť jeho života s Jednotou bratskou³¹. Základného vzdelania sa mu dostalo na bratskej škole v Přerove.³² Po návrate do vlasti zo štúdií bol vysvätený za kňaza, potom pôsobil ako správca bratského zboru a školy na severnej Morave. Ochranca Jednoty bratskej Karel starší zo Žerotína mu na svojom panstve v časoch prenasledovania poskytol útočisko pred tým, ako bol nútený opustiť krajinu a presťahovať sa do Lešna³³. V roku 1648 bol zvolený za biskupa Jednoty bratskej. A ako poznamenáva Krofta³⁴ stal sa posledným významným zástupcom bratského dejepisectva.

2. Osobnosť Komenského na pozadí doby

2.1. Komenského život

Štyri obdobia, do ktorých rozdelíme život Komenského na základe prelomových udalostí nám poslúžia ako rámec pre rozdelenie jeho tvorby.

²⁵ KROFTA, Kámil. *Majestát Rudolfa II.* Praha: Klementinum, 1909. s.23.

²⁶ PROKEŠ, Jaroslav. *Bíla Hora: Její příčiny a následky.* Praha: Slovanské kníhkupectví a nakladatelství a antikvariát s. 26.

²⁷ PROKEŠ, Jaroslav. *Bíla Hora: Její příčiny a následky.* Praha: Slovanské kníhkupectví a nakladatelství a antikvariát s. 37.

²⁸ KROFTA, Kámil. *Nesmrtelný národ.* Praha: Ján Laichter, 1940. s. 339.

²⁹ PROKEŠ, J.: *Bíla hora její příčiny a následky* s. 38.

³⁰ ŘÍČAN, R. *Dějiny Jednoty bratské.* s. 359-377

³¹ Názov podľa KROFTU, K.: *O bratském dejepisectví.* . s. 8.

³² KROFTA, K.: *O bratském dejepisectví.* s. 181.

³³ KROFTA, K.: *O bratském dejepisectví.* s. 181

³⁴ KROFTA, K.: *O bratském dejepisectví.* s. 181

2.1.1 Obdobie od narodenia po odchod do vyhnanstva v r. 1592 až 1628

Ján Ámos Komenský (ďalej len Komenský) sa narodil 28. marca 1592, Martinovi a Anne Komenským. Bol najmladším dieťaťom a neskôr ostal ako jediný syn³⁵. Nemôžeme však s určitosťou určiť jeho rodisko. Existuje mnoho hypotéz a dohadov. Najpravdepodobnejšie sa vidia byť Nivnica alebo Uherský Brod. Jeho otec Martin Komenský v Uherskom Brode vlastnil mlyn a patrilo k tamojším mešťanom. Prvé roky strávil JAK zrejme v Nivnici³⁶, a potom v r. 1598 začal navštevovať bratskú školu v Uherskom Brode, kde sa vyučovalo základom čítania, písania, duchovného spevu a náboženstva³⁷. Tam bol do svojich dvanástich rokov.

V roku 1604 mu zomreli obidvaja rodičia. Potom býval u svojej tety v neďalekej Strážnici, kde navštevoval bratskú školu s Mikulášom Drabíkom. V roku 1605 juhovýchodnú Moravu zasiahol vpád Štefana Bockasia, ktorý sa postavil na čelo odboja proti cisárovi Rudolfovi II na obranu politických a politických slobôd uhorských stavov, predovšetkým protestantov³⁸. Strážnica, Komenského vtedajšie bydlisko je vypálené lupičskými nájazdmi. Komenský tak prichádza o veľkú časť svojho majetku.³⁹

V roku 1608 sa stáva žiakom bratskej školy v Pěrově⁴⁰ pod dozorom biskupa zborov severnej Moravy Jana Lanecia⁴¹. Tu sa pravdepodobne pripravoval na kňazskú službu⁴².

Po objavení mimoriadneho nadania je poslaný moravskými príslušníkmi Jednoty bratskej na vysokú školu najprv do Herborne v r. 1611 v severozápadnom Nemecku a potom do Heidelbergu⁴³, kde má na neho vplyv profesor teológie Ján Jindřich Alstead⁴⁴. Po dvoch rokoch štúdia v Herborne Ján odchádza do Amsterdamu na poznávací pobyt. Do Heidelbergu na štúdia teológie prichádza Komenský v roku 1613. Osobnosťou, ktorá tu na neho má snáď najväčší vplyv je Dávid Pareus, ktorý sa snažil o zmierenie všetkých protestantských vyznaní a vybudovanie jednotnej obce protestantských veriacich ako protiváhy rímskej cirkvi⁴⁵.

³⁵ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. s.13

³⁶ KRATOCHVÍL, Miloš. *Život Jana Amose*. 1. vydání. Praha: Román, 1957. s. 9

³⁷ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 203

³⁸ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. s.15.

³⁹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s.18.

⁴⁰ KROFTA, Kámil. *O bratrském dejepisectví*. 1. vydání. Praha: Ján Laichter, 1946. s. 181.

⁴¹ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. s.15.

⁴² ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. s.16.

⁴³ KROFTA, Kámil. *O bratrském dejepisectví*. 1. vydání. Praha: Ján Laichter, 1946. s. 181

⁴⁴ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s.22.

⁴⁵ ŘÍČAN, Rudolf. *Dejiny Jednoty bratrské*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1957. s. 350.

V roku 1614 sa Komenský vracia z Heidelbergu domov. Ožení sa s Magdalénou Vizovskou, osirelou dcérou niekdajšieho správcu žerotínského panstva⁴⁶. Nastupuje na miesto správcu bratského zboru a zároveň učiteľa a kazateľa vo Fulneku⁴⁷. Tu sa popri kazateľskej a správcovskej práci začína venovať písaniu.

Po Bitke na Bielej hore v r. 1621, poprave vodcov stavovského povstania, je na neho vydaný zatykač, keďže mal preukázateľné styky s dvorom Fridricha Falckého. Ján opúšťa domov, zanecháva rodinu (tehotnú manželku a syna) vo Fulneku, skrýva sa na rôznych miestach na Severnej Morave⁴⁸. V roku 1622 sa jeho manželka aj s oboma synmi v Pěrově stali obeťami morovej epidémie.

Kvôli nepriaznivej politickej situácii sa Ján už dlhšie nemôže zdržiavať na Morave. Odchádza preto do Brandýsa nad Orlicí v severovýchodných Čechách, žije tu pod ochranou Karla zo Žerotína⁴⁹. Asi v tomto čase vznikajú diela *Trúchlivý* a *Labyrint světa a ráj srdce*. Tu v Brandýse nad Orlicí býva u rodiny niekdajšieho správcu betlehémskej kaplnky a seniora Jednoty bratskej Jána Cyrilla. Zoznami sa s ich najstaršou dcérou Dorotou a v roku 1624 uzatvorí manželstvo⁵⁰. V tomto čase odchádza z poverenia Jednoty bratskej v Čechách na cestu do poľského Lešna, aby tam vyhľadal pre jej členov miesto, kde by sa mohli uchýliť k trvalému pobytu, keby došlo k ich vykázaniu z Čiech, čo pri súčasnej politickej situácii nebola neopodstatnená obava⁵¹. Z obáv o svoju bezpečnosť a bezpečnosť rodiny sa v roku 1626 sa sťahuje spolu s manželkou do Bílej Třemešné na panstvo Jířího Sadovského ze Sloupna, ktorý sa mu stal dočasným útočiskom. Rok 1627 je pre Jednotu bratskú zlomový, pretože je vydaná ústava *Obnovené zřízení zemské*, ktorá katolíctvo považuje za jediné povolené náboženstvo, stavovská právomoc silne obmedzená. Následne na to je vydaný cisársky mandát, ktorý nekatolíckym stavom dával dve možnosti⁵²: buď prejsť na vieru panovníka alebo do šiestich mesiacov z krajiny odísť. Pre Komenského a Jednotu bratskú na Morave to prakticky znamenalo odchod do Lešna.

2.1.2 Obdobie vo vyhnanstve v r. 1628-1640

⁴⁶ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s.22.

⁴⁷ KROFTA, Kámil. *O bratrském dejepisectví*. 1. vydání. Praha: Ján Laichter, 1946. s. 181

⁴⁸ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s.22.

⁴⁹ KNOZ, Tomáš. *Karel starší ze Žerotína: Don Quichot v labyrintu světa*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 86.

⁵⁰ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. s.32.

⁵¹ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. s.33

⁵² KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s.55.

V roku 1628 do Lešna prichádzajú jednotlivo aj po celých rodinách a rodoch tí, ktorí odmietli prijať katolícke vyznanie⁵³. V Lešne sa zaoberá, ako je známe z listu, ktorý poslal v r. 1630 svojmu priateľovi Abrahamovi Menzlovi „pomôckami k náprave mládeže“. Pôsobil tu ako učiteľ a riaditeľ bratského gymnázia. V roku 1632 bol zvolený ako biskup a zároveň pisár Jednoty⁵⁴. Napísal dielo *Česká didaktika*, ktorá bola preložená do latinčiny (*Didactica magna*) a nazvaná *Veľká didaktika*⁵⁵.

Politická scéna vyzerá v tomto období nasledovne: 16. novembra 1632 padol v bitke pri Lutzene švédsky kráľ Gustáv Adolf, ktorý bol asi najväčšou nádejou českých exulantov. V tom istom roku zomrel tiež Fridrich Falcký v Haagu, ktorý bol síce bez koruny, ale oficiálne bol stále českým kráľom⁵⁶. V roku 1635 bol v Chebe zavraždený Albrecht z Valdštejna, ktorého zložité diplomatické jednanie so Švédmi a Sasmi prinútilo zástupcu českej emigrácie Jána z Bubna, generála v švédskych službách, až k tomu, aby v r. 1633 ponúkol Valdštejnovi českú kráľovskú korunu⁵⁷. V roku 1635 tiež cisárska armáda porazila spojené vojsko nemeckých protestantov a Švédov v Bitke pri Nordlingen⁵⁸.

V tom istom roku 1635 pristúpilo Sasko na cisárovo mierové podmienky, ktorými sa navždy odrieklo na účasti na protihabsburskej protestantskej fronte, a za to mu cisár mal ponechať Lužice. Záujmy Čiech tak boli odstavené nabok, aby zbytočne nekomplikovali mierovú dohodu.

V roku 1636 umiera pán a Lešna tiež ochranca a českých bratov v Poľsku – Rafael Leszczyński. V rovnakom roku umiera tiež Karel starší zo Žerotína⁵⁹. Komenského nádeje na návrat do vlasti, sú tak značne stenčené, čo sa prejavuje aj na jeho tvorbe. O tom viac v kapitole o Komenského tvorbe.

2.1.3 Obdobie v rokoch 1641-1656

V roku 1641 bol pozvaný do Londýna, aby tu vybudoval akadémiu vied. Zoznámil sa tu s vynikajúcim grafikom Hollarem⁶⁰, ktorý vytvoril jeho obraz. Komenský v Anglicku žil potom ešte sedem rokov.

⁵³ RÍČAN, Rudolf. *Dejiny Jednoty bratské*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1957. s. 351.

⁵⁴ KROFTA, Kámil. *O bratském dejepisectví*. 1. vydání. Praha: Ján Laichter, 1946. s. 181

⁵⁵ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s.229.

⁵⁶ KRATOCHVÍL, Miloš. *Život Jana Amose*. 1. vydání. Praha: Román, 1957. s. 34.

⁵⁷ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s.104.

⁵⁸ RÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. s.

⁵⁹ KNOZ, Tomáš. *Karel starší ze Žerotína: Don Quichot v labyrintu světa*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 293.

⁶⁰ ZÁVODSKÝ, Vladimír. *Průvodce Památkem J. A. Komenského ve Fulneku*. In: *Jan Amos Komenský ve Fulneku*. Ostrava: KNV, 1958. s. 58.

Bol tiež pozvaný do Švédska, aby reformoval vtedajšie školstvo. Toto pozvanie Komenský prijíma, hlavne s toho dôvodu, že veril, že to pomôže k návratu do rodnej vlasti⁶¹.

V roku 1648 mu zomrela jeho manželka⁶². Zo Švédska ale odchádza späť do Lešna. Pri druhom pobyte v Lešne roku 1649 sa potretí krát oženil – s Janou Gajusovou⁶³ (bezdetné manželstvo). Po ratifikácii vestfálskeho mieru (1650), boli zmarené nádeje emigrácie na návrat do vlasti.

Potom bol pozvaný Sedmohradským kniežaťom Rákocim aj do Uhorska, aby aj tu mohol rozvíjať svoje pedagogické myšlienky⁶⁴. Žil tam striedavo od roku 1650 až do r.1656, keď sa opäť navrátil do Lešna.

2.1.4 Obdobie od roku 1656 až do jeho smrti 1670

Lešno je však po švédsko-poľskej vojne vypálené, Komenský prichádza o svoj majetok, aj o spisy, na ktorých pracoval celý svoj život⁶⁵. Pri požiari mu zomrela aj jeho tretia manželka.

Na pozvanie rodiny de Geer, Komenský znova odchádza, tento krát do Amsterdamu. Tu mesto Amsteradam z úcty k jeho dielu, vydáva jeho didaktické spisy na svoje náklady.⁶⁶ V Holandsku strávil celkom štrnásť rokov. V podvečer 15. novembra v Amsterdame zomrel. Bol pochovaný v neďalekom Naardene.

2.3. Tvorba Komenského

Spomedzi tvorby Komenského vyberám len niektoré spisy. Kvôli väčšiemu prehľadu aj tvorbu Komenského rozčlením na jednotlivé obdobia jeho života.

⁶¹ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. s. 44.

⁶² ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. s. 48.

⁶³ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. s. 49.

⁶⁴ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992, s. 117.

⁶⁵ ZÁVODSKÝ, Vladimír. *Průvodce Památkem J. A. Komenského ve Fulneku*. In: *Jan Amos Komenský ve Fulneku*. Ostrava: KNV, 1958. s. 59.

⁶⁶ MOUTOVÁ, N.- POLIŠENSKÝ J. *Komenský v Amsterodamu*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. s. 13

2.3.1. Obdobie od narodenia po odchod do vyhnanstva v r. 1592 až 1628

Do tohto obdobia spadajú roky, zahŕňajúce čas Komenského štúdia na bratskej škole v Přerově, ďalšie štúdia v Herborne, a na univerzite v Heidelbergu⁶⁷. V týchto rokoch napísal nasledovné diela: *Theatrum universitatis rerum to jest divadlo světa a všechněch všudy předivných vecí jeho*⁶⁸ tento český spis s latinským názvom sa tiež prekladá ako *Divadlo veškerenstva vecí*. Kumpera ho uvádza ako Komenského prvý pokus o národnú encyklopédiu. Mala poskytnúť širokým vrstvám aj bez vyššieho latinského vzdelania základné poznatky o vtedajších vedomostiach.

Počas jeho pôsobenia vo Fulneku bolo vydané dielo *Listové do nebe, v kterýž chudí a bohatí před Kristem žaloby a stížnosti na sebe vedou*⁶⁹. Dielom sa snažil reagovať na vtedajšie sociálne problémy. Rieši tu otázku ako je možné, že dobrý, milostivý a všemohúci Boh trpí útlak a bezprávie.⁷⁰ Vo Fulneku rovnako vzniká aj spis *Manuálnik aneb Jádro celé Biblí svaté*. Je rozsahom najväčším Komenského českým spisom. Obsahuje podrobný výťah z Biblie. Jeho prínos je v tom, že sprístupňuje Bibliu aj jednoduchým ľuďom. V prvých rokoch svojej kazateľskej praxe začal Komenský pripravovať zbierku kázní: *Kázání XXI o tajemstvích smrti, vzkříšení a nanebevstoupení Krista, Spasitele Světa*⁷¹. Dokončená a zrejme aj vydaná bola v Lešne v roku 1635⁷².

Jedno zo svojich najslávnejších básnických diel *Labyrint světa a ráj srdce*⁷³ napísal na panstve Karla staršieho zo Žerotína, ktorému je aj venovaný. Je o putovaní mladého muža hľadajúceho najlepšie zamestnanie a túžiaceho poznať pravdu. Na svojej ceste získa dvoch sprievodcov „Všudybuda“ alebo „Vševěda“ a „Mámila“. Pútnik je počas svojej púte svedkom, nezmyslenej honby, pýchy, závidosti, zloby, útlaku, krutosti vo všetkých stavoch, do ktorých nahliadne. Potom sa dostáva ku kráľovnej sveta Múdrosti, kde so sklamaním prichádza na jej ľstivosť a túžbu po moci. V druhej časti sa v bezvýchodiskovej situácii zjavuje pútnikovi Kristus, ktorý mu ukazuje pravú bezpečnosť a pokoj spočívajúci v splynutí s Bohom.

⁶⁷ ZÁVODSKÝ, Vladimír. *Průvodce Památkem J. A. Komenského ve Fulneku*. In: *Jan Amos Komenský ve Fulneku*. Ostrava: KNV, 1958.

⁶⁸ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 302.

⁶⁹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992.

⁷⁰ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 261.

⁷¹ ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. S.23.

⁷² KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 252.

⁷³ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 256.

2.3.2. Obdobie vo vyhnanstve v r. 1628-1640

Po odchode z Moravy sa Komenskému stalo útočiskom poľské mesto Lešno. V Lešne dokončil svoju *Didactica magna universale omnes omnia dicendi artificium exhibens* (Veľká didaktika, ukazujúci obecné umění naučit všechny všemu)⁷⁴ vydaná však bola až v Amsterdame. K nej pripojil tiež spis *O obnovení škol v království českém*⁷⁵.

Do obdobia v Lešne tiež spadá prvá moderná jazyková učebnica *Janua linguarum reserata sive seminarium linguarum et scientiarum omnium*⁷⁶. Je tu zjavná Komenského snaha o pedagogický realizmus, keď slovíčka usporadúva naproti scholastickému verbalizmu a mechanickému memorovaniu do vetných paragrafov a tie potom do tematických vecných kapitol.

*Informatorium školy mateřské*⁷⁷ je príručka pre rodičov a vychovateľov, systematické pojednanie o vzdelaní detí v predškolskom veku. Ďalej *Moudrost starých Čechu na zrcadlo vystavená potomkům*⁷⁸. Je to nedokončená zbierka českých výrokov, prísloví, porekadiel, prirovnání a obrazných pomenování.

2.3.3. Obdobie v rokoch 1641-1656

V tomto období Komenský pôsobí v Londýne, v Švédskom Elbingu, naspäť sa vracia do Lešna a potom na pozvanie kniežat'a Rákociho pôsobí v Šarišskom Potoku. V Anglicku Komenský napísal spis *Via lucis*⁷⁹, v ktorom okrem popísania nápravy pomocou svetla, navrhoval utvorenie medzinárodnej spoločnosti na ochranu svetového mieru⁸⁰. Podľa Kumperu je to jeden z navýznamnejších a najkrajších spisov. Tu tiež Komenský položil svoje návrhy na všenaprávu ľudstva, ktoré boli potom rozšírené v *Consultatio*: vrcholné pansofické a vševedné dielo *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica ad genus humanum, ante alios vero ad eruditos, religiosos, potentes Europae*.⁸¹ Všeobecná porada je vyjadrením celoživotného úsilia o nápravu človeka, spoločnosti a sveta. Skladá sa zo siedmich dielov:

⁷⁴ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 229.

⁷⁵ ZÁVODSKÝ, Vladimír. *Průvodce Památníkem J. A. Komenského ve Fulneku*. In: *Jan Amos Komenský ve Fulneku*. Ostrava: KNV, 1958. s. 57.

⁷⁶ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 247.

⁷⁷ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 246.

⁷⁸ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 268.

⁷⁹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 309.

⁸⁰ ZÁVODSKÝ, Vladimír. *Průvodce Památníkem J. A. Komenského ve Fulneku*. In: *Jan Amos Komenský ve Fulneku*. Ostrava: KNV. 1958. s. 58.

⁸¹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 2

- I. *Pangresia (Úniverzální probuzení)* – úvodný výklad
- II. *Panaugia (Úniverzální osvícení)* – metodológia
- III. *Pansophia (Úniverzální moudrost, Všemoudrost, Vševěda)*
- IV. *Panpaedia (Úniverzální vzdelání, Vševýchova)*
- V. *Panglotia (Úniverzální jazyk)*
- VI. *Panorthosia (Úniverzální náprava, Všenáprava)*
- VII. *Pannuthesia (Úniverzální povzbuzení)* – závěrečná výzva

V Švédsku, kam ho pozval švédsky kancelár Axel Oxenstjerna, prostřednictvím Ludvíka de Geer působí na Elbingskom gymnáziu. Z tohto obdobia spadá spis *Methodus linguarum novissima*⁸², v ktorom zdokonaľuje jazykové štúdiá. Nová metóda pozostáva z troch hlavných zásad – súbežnosť vecí a slov, stupňovanie jazykového poznania, a jednoduchú sústavu.

V Lešne, kam sa zo Švédska vracia, vzniká spis *Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*⁸³. Je to reakcia na podpísanie vestfálskeho mieru, čím sa zmarili nádeje českých emigrantov na návrat do vlasti. Jednote bratskej tak hrozil zánik v cudzine.

Z Lešna na pozvanie Rákociho prichádza do Šarišského Potoku. Počas štyroch rokov tu strávených napísal množstvo spisov, z ktorých snáď najslávnejším sa stal *Orbis sensualium pictus*⁸⁴, prvá názorná, obrázková učebnica pre deti. Do tohto obdobia tiež spadá vydanie školskej hry, ktorú napísal ešte v Lešne, pre žiakov v Lešenskom gymnáziu - *Diogenes cynikus redivivus sive de compendiose philosopando*⁸⁵, vtipná mravoučná satira o Komenského obľúbenom filozofovi Anthisthenovi.

V Lešne, kam sa po štvôr ročnom pobyte v Uhorsku Komenský vracia, prichádza v požari o celý svoj majetok, rovnako ako aj o rukopisy svojich diel.

2.3.4. Obdobie od roku 1656 až do jeho smrti 1670

V roku 1656 na pozvanie Vavrince de Geera odchádza z vypáleného Lešna do Holandského Amsterdamu. Mestská rada na svoje náklady vydáva *Opera didactica omnia*⁸⁶. Je to súbor celého Komenského pedagogického diela. Pracoval na jej častiach v Lešne, v Elbingu,

⁸² KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. s. 265.

⁸³ Tamtiež. s. 253.

⁸⁴ Tamtiež. s. 278.

⁸⁵ Tamtiež. s. 231.

⁸⁶ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. Tamtiež. s. 274.

v Lešne druhý krát, v Blatnom Potoku a v Amsterdame. Dielo je vydávané s úmyslom slúžiť mládeži, avšak kvôli scholastickej tradícii v holandskom školstve, nedôvere voči cudzincovi, a čiastočne aj prílišnej rozsiahlosti diela, nedosiahla v danom období očakávaný ohlas, ako hodnotí Kumpera⁸⁷.

Ku koncu života dokončuje *Unum necessarium*,⁸⁸ ktoré zhŕňa Komenského hlbokú životnú múdrosť. Podľa Kumpery autor v nej dospel na konci života pod vplyvom trpkých teologických sporov, k ekumenickému nadkonfesijnému kresťanstvu, čisto etickému a nedogmatickému. Dielo je preto blízke pietizmu, ktorý zdôrazňuje osobnú zbožnosť a mravnosť⁸⁹.

3. Miesto človeka v Božom svete

V tejto kapitole sa budeme zaoberať Komenského videním sveta. Ako on chápal vzťah medzi Bohom a svetom, medzi svetom a človekom a človekom a Bohom. Aby sme tak postupne mohli dospieť k človeku ako nositeľovi Božieho obrazu, rovnako ako aj k postaveniu človeka a k postoju Boha, a závery s toho plynúce.

3.1 Smer Komenského záujmu

Komenského prínos nie je len v literárnej sfére, či pedagogickej oblasti. Pravdou je že vďaka tvorbe v týchto dvoch oblastiach sa stal predmetom svetového záujmu. Komenského dielo má však mnohonásobne väčší rozmer. V nasledujúcich bodoch vymenujeme, ktorým oblastiam sa venoval a myšlienky alebo akcenty, ktoré sa pre neho stali špecifickými:

- Komenský zdôrazňoval oprávnenosť rozumového a zmyslového poznania, toto sa však dá chápať, predovšetkým na pozadí kontextu doby. *V rozume nie je nič, čo by pred tým nebolo v zmysloch*⁹⁰.
- Pri poznávaní používal metódy analytickú, syntetickú a synkretickú.
- Zaoberal sa otázkami z astronómie (kruhový pohyb nebeských telies), optikou (videnie uskutočnené slnečnými lúčmi vychádzajúcimi z oka i predmetov)⁹¹

⁸⁷ Tamtiež. s. 275.

⁸⁸ Tamtiež. s. 276.

⁸⁹ Tamtiež. s. 275.

⁹⁰ *Soubor sporných otázek (Sylloge quaestionum controversarum)*. Herbornae Nassaviorum, 1613 [1613]In KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992.

- Riešil problémy logiky, metafyziky, fyziky, rétoriky, etiky, predovšetkým vzťahy prírody a umenia, rodu a duhu, vzťahu príčiny a následku, pravdy a lži.⁹²
- Fungovanie sveta videl v jeho samostatnej existencii. Svet podľa Komenského, funguje aspoň do určitej miery sám, lebo je dokonalým božím dielom – božskosť sveta je obrazom božej dokonalosti.⁹³

3.2 Komenského metódy skúmania skutočnosti

Komenský je špecifický v tom ako vníma stvorený svet, a pri skúmaní stvoreného sveta používa metódy, ktoré sú pre neho príznačné. Jasne to naznačuje nasledujúci text s jeho Všenápravy:

„Už v predchádzajúcich výkladoch vyplýva, že analýza, syntéza, a synkríza zapalujú svetlo pri chápaní vecí, a že človek takto vycvičený musí zvlášť chápať veci. Treba nutne spojovať metódu analytickú, syntetickú, a synkritickú tam, kde to vyžaduje úplné poznanie vecí. „⁹⁴

Komenského pravidlá pri skúmaní vecí boli nasledovné:

- 1) Vždy skúmaj najprv celok, potom väčšie časti, na koniec čiastočky jednu po druhej.
- 2) Pri každej jednej veci treba zotrvať tak dlho, pokiaľ je to potrebné.
- 3) S časťami každej veci sa oboznámime pomocou analýzy.
- 4) Dokonalejšie však veci poznávame, ak priberieme syntézu.
- 5) Najdokonalejšie ak sa k nim pripojí aj synkríza.

- **Analýza**

Analýzu Komenský popisuje ako metódu, kedy sa pri skúmaní začína od zloženého celku (pretože si uvedomuje, že len veľmi málokedy existuje niečo tak jednoduché čo sa týka vecí, že by sa neskladalo z častí, ktoré sú si navzájom aj podobné aj rozdielne a končí sa pri najmenších a najjednoduchších častiach

⁹¹ *Soubor sporných otázek (Sylloge quaestionum controversarum)*. Herbormae Nassaviorum, 1613 [1613]

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992..

⁹² *Problemata haec miscellanea*. Smíšené problémy. Herbormae Nassaviorum, 1612[1612].

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992.

⁹³ FLOSS, Karel. *Filozofické přínosy k rozvoji komeniologie*. In *Studia Comeniana et historica XXII* (46-7), 1992, str. 29-36. s. 31.

⁹⁴ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956. s. 79.

- **Syntéza**

Metóda sa začína pri najmenších a najjednoduchších čiastočkách a končí sa pri najzložitejších, totiž pri celom systéme nejakej veci.

- **Synkríza**

Táto metóda zas porovnáva celky s celkami a časti s časťami paralelne, pričom je veľmi známy výrok: Paralelné veci sú zrejmejšie.

Komenský tiež uvádza na skúmanie ktorých vecí hodí ktorá poznávací metóda:

- analytická metóda sa používa pri nachádzaní vecí,
- syntetická hlavne pri vykonávaní vecí,
- a synkritická metóda sa používa aj pri nachádzaní vecí aj pri ich vykonávaní.

Celý proces spoznávania pomocou týchto metód prebieha⁹⁵ nasledovne:

- Pri pozorovaní vzniku vecí začíname nutne úvahou o celi ako o celku, potom postupujeme k jeho podmienkam, alebo prostriedkom akoby k častiam a konečne k jednotlivým spôsobom podmienok ako keby čiastočkám.
- Zatiaľ čo syntetická metóda (pri vykonávaní vecí, čiže pri vzniku a vypracovaní) sa nutne začína od najmenších častí a tieto podľa nutnosti vypracované navzájom spojuje, a to znova väčšie s väčšími, až pokiaľ nevyjde zložený celok na všetkých stranách kompatibilný.
- Synkritická metóda postupuje oboma spôsobmi, pretože niekedy sa môžu veci učiť porovnávaním, keď sa totiž prostredníctvom inej podobnej veci ukáže ako sa môže niečo rozložiť alebo zložiť.

Dielo *Východ zo školských labyrintov*⁹⁶ naznačuje mnoho s Komenského metód spoznávania sveta. V nasledujúcom celku to vyjadríme v bodoch:

- Za jednotnú a správnu metódu považoval Ariadninu niť, ktorá ukáže cestu von s labyrintu. Ariadninou niťou je jednotná vyučovacia metóda. Jednotná vyučovacia metóda má byť v súlade s prírodou aj ľudskou povahou.
- Ľudia a príroda túžia po *pravom poznaní*.

⁹⁵ Analytická didaktika vid' KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956.. s. 89.

⁹⁶ Východ zo školských labyrintov vid' KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956..

- Človek musí najprv veciam porozumieť aby potom mohol aj konať aj hovoriť.
- K múdrosti človeka vedú *tri kľúče*: 1) návod (theorie), 2) praxis (cvik), 3) cherezis (používanie).
- Uplatnenie vlastných vedomostí predpokladá *znalosť všeobecných pravidiel*, a je aplikáciou porovnávacej metódy teda *synkrízy*.
- Dieťa by malo spoznávať postupne. Najprv by malo *spoznávať prírodu*, potom *samo seba* a až tak *najvyššie božské pravdy*.
- Človek dokáže poznávať pomocou zmyslov a rozumu. A poznané upevňovať a rozvíjať za pomoci praxe, teda vlastným konaním.

3.3 Komenského princípy:

3.3.1 Encyklopedickosť

Komenského nádej na uchopenie poznania fungovania sveta ľudským rozumom vyplývala z veľkej miery s jeho usporiadania sveta. Jeho svet bol usporiadaný encyklopedicky. Encyklopedickosť chápe Websterov⁹⁷ slovník nasledovne:

Encyklopedia ako spôsob všeobecného vzdelania, pôvod slova je grécky. Skladá sa z *enkyklios + paideia* je to spôsob vyučovania, výchovy detí. Alebo práca, ktorá obsahuje informácie zo všetkých odvetví vedomosti, alebo zhustené informácie zo všetkých odvetví poznania väčšinou zhustených do abecedne usporiadaných článkov o danom predmete.

Komenského encyklopedickosti sa venuje podrobnejšie aj Palouš, ktorý si všíma v gréckom základe slova encyklopédia, slovo *kyklos*. *Kyklos* znamená kruh. To je útvar jasného usporiadania. Jeho usporiadaním je podľa neho koncentrickosť – to znamená, že všetky miesta v kruhu ako súčasť kruhu sú vo vzťahu k jeho stredu. Podľa Komenského práve tento pomer, či vzťah k stredu ako k Bohu majú všetky stvorené veci. To je pravidlo usporiadania sveta, že všetky veci sú v pomere k svojmu stvoriteľovi. Sú v určitom systéme, v poriadku, v zákonitostiach. Nejde tu len o akýsi výčet všetkých stvorených vecí. Ide o myšlienku pomeru k stredu. Systém encyklopedického usporiadania vecí umožňuje koncentráciu okolo *Jediného* (myslí sa tým Boh), a potom aj pravá encyklopédia bude okrúhlou predstavou ak predvedie to

⁹⁷ *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. 11th Edition. Springfield (Massachusetts): Merriam-Webster's, 2004.

čím svet prirodzene je – celkom⁹⁸. Pravá encyklopédia je v duchu Komenského taká, ktorá svojím predvedením zostavenia a poslania sveta a vecí v ňom vedie čitateľa k jeho vlastnému pochopeniu postavenia a poslania.

Svet je sústredeným celkom okolo Jediného (myslí sa tým Boh), túto jednotu však kazí temnota ľudských myslí. Tento stav berie Komenský ako výzvu, keď ju chce odstrániť svojimi pansofickými dielami. Naznačuje to podľa Palouša aj predpona „pan“ ktorú pripája k všetkým svojim výchovným dielam. Chce tým doviest' objekt výchovy k pochopeniu, seba ako celku, ako niečoho čo ho presahuje, k čomu má smerovať. Nevidieť svet ako celok, človek, ktorý toto usporiadanie nevidí namiesto toho celú svoju pozornosť upne k jednotlivostiam podlieha oklamaniu. Človek sa potom oklamáný zmieta v bludisku sveta. Túto myšlienku rozvíja vo viacerých dielach napríklad *Labyrint sveta a ráj srdce*⁹⁹, *Theatrum universitatis rerum*.

3.3.1 Harmonickosť

Nemenej kľúčovejším princípom pri Komenského usporiadaní sveta ako encyklopédia je harmónia. Všetky stvorené veci sú si k sebe v pozitívnom vzťahu harmónie. Podľa neho je harmónia základom vytvárania aj poznávania všetkých vecí.¹⁰⁰ Súlad aký majú v Bohu večné cnosti, vlastnosti tvorov v prírode, takýto lahodný súzvuk je so všetkým všade aj vo vlastnostiach vyjadrených v umení, pretože každá z nich je v sebe aj medzi sebou harmóniou, obrazom Božej harmónie. Tu musíme vysvetliť Komenského porozumenie umenia. Podľa neho „pod umením rozumieme všetko čokoľvek sa stáva ľudským pričinením, t. je myšlienky, reči, skutky, pod prírodou – čokoľvek vzniká a deje samo od seba, vnútornou silou vecí, pod Bohom – koľko sa len od večnosti skrytej moci, múdrosti, dobroty slovom i skutkom až dosiaľ neprejavilo“¹⁰¹. Keď sa poznajú tieto tri veci pozná sa všetko, pretože z tejto trojitej podstaty vznikajú tieto tri veci. Všetky veci v prírode fungujú v harmónii, takže aj keď my ich chceme spoznať, musí tento princíp harmonickosti chápať. Veci sú podľa neho preto úmerné, majú medzi sebou účasť, pretože sú účastné Božích ideí, a keď sa zhodujú s nimi, zhodujú sa aj navzájom. Harmónia má tri požiadavky.

- 1) Prvou požiadavkou harmónie je aby neobsahovala nič disonantné. Aj keď sa hudobná harmónia zlieva z najnepodobnejších a veľmi kontrastných hlasov, aj napriek tomu sa

⁹⁸ PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.s. 60.

⁹⁹ KOMENSKÝ, Jan A. *Labyrint světa a ráj srdce*. 2. vydání. Praha: Odeon, 1970.

¹⁰⁰ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956, s. 207

¹⁰¹ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956.s. 205.

nezhoda zladí v súzvuk. Tu vidí paralelu k svetu. Svet je postavený z protikladov, pretože bez protikladov by nemohol existovať, a aj napriek tomu sa však zlieva v zhodu.

- 2) Druhou požiadavkou harmónie je aby v nej nebolo nič kontrastné. Je potrebné vedieť, že čokoľvek je v obraze, je nevyhnutné aby sa to objavilo najprv v praobrazu. Je potrebné aby prv bolo niečo, čo sa potom prednesie. Aj umelé veci vo všetkom s úmernosťou zodpovedajú prirodzeným veciam, tak prirodzene potom zodpovedajú božským.
- 3) Treťou vlastnosťou harmónie je aby vychádzala z niekoľkých zásad a z istého spôsobu rozdielu, aj keď rozmanitosť tónin a spevu je nekonečná. Rozmanitosť vecí nie je nič iné ako rozličné opakovanie podobných vecí.

Na týchto charakteristikách harmónie možno dobre vidieť Komenského kresťanský platonizmus. Všetky stvorené veci (súcno) je sprístupnené tým svetlom - harmóniou.

Harmónia tu nie je iba nejaký náhodný prídavok k podstate súcna, ale sám transcendentný atribút, bez ktorého nič súčasne nemôže byť¹⁰².

3.4 Východiská Komenského fyziky a metafyziky

K pochopeniu fungovania sveta ako Božieho i človeka ako jeho časti sa stáva kľúčovou záležitosťou poznať poňatie fyziky aj metafyziky.

Komenský sa zaoberal hlavne tromi svetovými princípmi¹⁰³:

- látkou (matéria),
- duchom (spiritus),
- svetlom (lux).

A rovnako aj troma svetovými princípmi:

- vedieť (scire),
- chcieť (velle),
- a môcť (posse).

¹⁰² Patočka J.: Komenského názory a pansofické literárne plány od spisov útešených až ke Všeobecné porade. V PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.

¹⁰³ Univerzální moudrost, Všemoudrost, Vševěda. (Pansophia alebo Pantaxia).

3.4.1 Svet ideí

Spôsob delenia sveta na osem stupňov (gradus) alebo čiastkových svetov vychádzala z novoplatónskeho pochopenia vyžarovania a rozvíjania božských ideí. Zo sveta možného (mundus possibilis) chápaného ako pôvodné ideálne jadro ostatných svetov vyplýval svet pravzorov. Ten predstavoval Božskú dokonalosť a svet ideí v božej myslí. Potom nasleduje nižší nehmotný svet anjelov (mundus angelicus, intelligibilis), svet nehmotných inteligentných bytostí. A potom hmotný svet (mundus materialis), teda svet prírody, tu patrí aj človek.

3.4.2 Človek vo vzťahu k ideám

Človeka ako tvorca nových svetov zručností (mundus artificialis), morálky (mundus moralis) a ducha (mundus spiritualis) má moc meniť svet okolo seba smerom k novej dokonalosti večného sveta. Večný svet obohatený o tvorivú činnosť ľudí zjednocuje ľudstvo s Bohom, ktorý je najvyšším stupňom poznania aj dobra. V záujme využívania nekonečných možností človeka pri odstraňovaní nepriaznivých javov v svete v spoločnosti by sa mal človek snažiť mať, čo najlepšiu morálku. Medzi najvyššie vlastnosti, ktoré nesmú viesť k nadradenosti patria prezieravosť, sebaovládanie či prospešné riadenie druhých ľudí. Cieľom pansofie je všestranné poznanie seba samého (panautognosia) zatiaľ čo plodmi pansofie by mali byť všestranná životná spokojnosť (panautarkeia), postupná náprava, resp. zjednotenie všetkých a všetkého. Náprava bola súčasťou triády *constitutio* (vytvorenie), *destitutio* (úpadok), *restitutio* (obnova), ktorú Komenský uplatnil pri vysvetľovaní princípov i podstaty jednotlivých svetov.

3.4.3 Charakter látky

Svet stvorený Bohom je podľa Komenského založený nielen prirodzenou silou života v Bohu¹⁰⁴, ale sú tu ďalej aj ďalšie neviditeľné základy sveta. A to látka, duch a svetlo¹⁰⁵ to sú substantiae incompletae. Pôsobením tepla v látke vznikajú substantiae semicompletae a medzi ne patria zem, voda a vzduch. A keď dôjde k spojeniu týchto dvoch substancií vznikajú substantiae qualitates a to sú síra, ortuť a soľ. A veci majú kvality zjavné a skryté. Medzi

¹⁰⁴ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 29.

¹⁰⁵ Triáda, sa vyskytuje vyskytuje u Komenského veľmi často v rôznych spisoch vo KOMENSKÝ, Jan A. *Všeráprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950.

zjavné patrí, teplo, chlad, mäkkosť, farba a k skrytým príťažlivosť, jedovatosť. Protikladné kvality potom spôsobujú zmeny, ako je napríklad rast a znižovanie, vznik a zánik. Látky neexistujú jedna bez druhej, celý svet je spirituálnej povahy. Látka je stvorená Bohom z ničoho, ako akési „amorfné nakopenie – principum pasivum“ ako ho nazýva Palouš¹⁰⁶, a mimo tejto látky nebolo nič iné, nemôžeme hovoriť o nijakom prázdne. Keď Komenský hovorí o látkach má na mysli akési tvarovateľné „atómy“, ktoré sú samé o sebe beztvaré.¹⁰⁷ Potom Boh sformoval praformy (vzdušnosť a tuhosť), ktorých množstvo sa nemení. Pohyb tiel, vznikanie, rast a zánikanie sa tam vykonáva kolobehom. Duch dáva veciam tvar a život, bez neho by boli látky beztvaré a neživé.

3.4.4 Pohyb

Svetlo (oheň) je v Komenského ponímaní princípom pohybu. Je príčinou tepla a chladu. Nie je to element ale princíp zmiešania a zmeny. A všetko, čo povstalo, povstalo cez pohyb, cez ktorý je všetko aj udržiavané. Tento pohyb sa netýka premiestňovania sa, ale pohyb v zmysle zmeny. Pohyb vyjadruje akúsi túžbu po sebazachovaní, avšak to nie v zmysle, že sa potrebuje sám pre seba zachovať, ale v zmysle vernosti Božiemu poslaniu, pridržiavaním sa úlohy svojho bytia.¹⁰⁸ Pohyb má v Komenského ontológii význam aktu bytia, aktu ktorým sa zjednocuje rôzne v jednotu určitosti. Ide o skutočnosť bytia o skutky¹⁰⁹.

3.5 Svet ako výsledok stvorenia

Z Komenského tvorby je jasné, že svet vnímal, ako výsledok stvorenia. Svet nevznikol „len tak“ svet je výsledkom Božieho stvoriteľského zámeru. Charakter stvoreného odkazuje na Stvoriteľa. A veci stvorené nemôžu zmysluplne existovať jedine ak nie sú vo vzťahu k Bohu. Stvorené veci tak odkazujú na svojho tvorcu. Ak teda chceme spoznať stvorené vecí, je to možné len ak poznáme ich tvorcu. Ak chceme spoznať Tvorcu, môžeme tak urobiť na základe čiastočne to môžeme zistiť zo stvorených vecí.

¹⁰⁶ PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.s. 50.

¹⁰⁷ FLOSS, P.: *Komenského náuka o struktuře věcí*. *Studia Comeniana et historica* 7/IV/1974, s. 42.

¹⁰⁸ KOMENSKÝ, Jan A. *Všeráprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950.s. 8.

¹⁰⁹ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: SPN, 1961. s.57.

3.5.1 Charakter stvorených vecí - Stvorenstva

Dôležité v tomto kontexte je ujasniť si pojmy príroda a prirodzenosť. Prírodou Komenský nerozumie len súbor „lesov, vôd, strání a rozmanitosť existencie“ skôr je to prirodzená, vtlačaná pečať, schopnosť umožňujúca každej veci byť, existovať správnym spôsobom. A prirodzenosť znamená schopnosť primerane byť. Toto stvorenie je utvorené podľa idey.¹¹⁰ Podľa Palouša¹¹¹ sa pri interpretácii ideí vyskytuje u Komenského platónska resp. novoplatónska tradícia, avšak s tým rozdielom, že je poňatá v kresťanskom zmysle.

3.5.2 Odhaľovanie ideí

Už sme si vysvetli myšlienku ideí v celku 3.4. Tá pre nás bude v tomto celku východisková. Spočíva v tom, že predmety, ktoré zmyslami vnímame vo svete okolo nás, nemôžu poskytovať základ ku skutočnému poznaniu. Poznanie spoločnej podstaty vecí, poznanie trvalej zákonitosti vládnucej vo svete predpokladá opak toho, čo vnímame zmyslami. Platón sa nazdával, že okrem zmyslami vnímateľného sveta existuje svet ideí, na ktorého spoznávanie sa máme sústrediť. A poznávací proces spočíva práve v ich odhaľovaní. Idey sú večné, nemenné a nehmotné podstaty, existujú nezávislé od nášho poznania. Idey sú podľa neho skutočným pravým bytím, zatiaľ čo svet hmotných vecí je iba zdaním. A teda všetko hmotné a materiálne existuje len natoľko, nakoľko pripomína tieto idey. Poznávací proces podľa neho je len rozpamätávaním sa duše na to, čo v tomto svete už zazrela. Toto je platónske poňatie ideí.

U Komenského „idea nie je možná bez Boha, je iba razidlom v ruke Božej, pečaťou na jeho diele a dokonca spájacím článkom medzi Bohom a nami“¹¹² Idea tak veci konštituuje, čiže im kladie základ. To, čo idey dáva, je Boh. Boh ustanovuje idey. A jedine vzťah k Bohu je základom všetkých vecí, základom bytia všetkých vecí. Idea by sa tak dala definovať ako umožňujúci základ všetkého existujúceho, ako určitý vzťah bytia k Bohu a v Bohu. Ak teda chceme pochopiť nejakú vec, musíme sa obrátiť k Bohu.¹¹³ Boh je zdrojom a základom všetkého stvoreného.

Všetky stvorené veci sú realizáciami ideí. Komenský ďalej v svojich myšlienkach pokračuje, keď hovorí, že Boh dáva veciam, tým že im dáva ideu, určitý tvar napr. Syn Boží

¹¹⁰ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956.s. 205.

¹¹¹ PALOUSH, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 26.

¹¹² PATOČKA, J.: *Descartes a Komenský – jejich vztah ve světe nových nálezu hallských*. s. 188

¹¹³ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956.s. 206.

je výrazom Otca, aj človek je nazvaný obrazom Božím Gn 1,26 I Kor 11,5. Rovnako aj všetky ostatné veci sa prirovnávajú k nejakému obrazu¹¹⁴. Komenský tu cituje pasáže z Biblie, ktoré potvrdzujú jeho pohľad. „ neviditeľná Božia bytosť od stvorenia sveta býva spozorovaná rozumom toho, čo je stvorené¹¹⁵, veľkosťou podoby i stvorenia jasne môže byť viditeľný ich tvorca (Múdr 13,5).

3.5.3 Vzájomnosť stvorených vecí

Ďalším dôležitým javom je **vzťah vecí navzájom**. Nakoľko sú všetky veci účastné Božích ideí, stáva sa, že aj medzi sebou majú účasť, a navzájom sú si úmerné, pretože ak sa zhoduje prvá vec s treťou, potom aj prvá a tretia s druhou. Podľa Komenského sa to vysvetľuje na príklade pečate: Pečať ma nejakú formu. Najprv sa nachádza v mysli toho, kto dáva podobu alebo káže stvárniť, potom sa vrýva do kovu, a nakoniec vtlača vo vosku. Hoci je trojitá, predsa je len jedna, pretože sa vytvára od prvej druhá a od druhej tretia a neskoršia podľa obrazu predchádzajúcej. K tomuto príkladu pripodobňuje idey, ktoré sú najprv začaté v Božej mysli a vrývajú svoju podobu iným veciam. Dospieva k myšlienke, že harmónia je základom aj vytvárania aj poznávania všetkých vecí. A ako načatú ideu vidí Komenský aj v dráme sveta. Podľa Komenského je celý svet akýmsi divadlom. Nie v hanlivom zmysle, skôr v zmysle drámy, dramatickej udalosti.

3.5.4 Svet ako dramatická udalosť

Komenský triedi svet na jednotlivé vrstvy: (1) Ideálny svet, (2) svet duchovných bytostí, (3) materiálny svet, (4) svet ľudskej práce, (5) spirituálny svet, (6) večný svet¹¹⁶. Toto rozdelenie nie je viazané na čas, predstavuje to skôr cyklus, a radenie je zostupné ale aj vzostupné. Vzostupné preto, aby vzhľadom na to, že svet je zviditeľnením neviditeľného a rozvinutím túžby po dobrom konci. Na viacerých miestach Komenského diel vidno jeho pohľad na svet ako na divadlo¹¹⁷. Svet, stvorenie je podľa Komenského rozohratím drámy

¹¹⁴ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956.s. 206.

¹¹⁵ Rim 1,20

¹¹⁶ Takto rozdeľuje Palouš R. v PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.

¹¹⁷ KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s. 32.

s tým, že chceme dobrý koniec. Človek je účastný tejto drámy. Svet bol stvorený, bol dokonalý a krásny. Do sveta vstúpilo zlo. A dráma spočíva v prinavracaní alebo neprivracaní toho pôvodného stavu, dobra. Z toho vyplýva aj úloha človeka ako ju vníma Komenský a tu sa dostávame k človeku, k jeho postaveniu jeho úlohe k jeho obrazu, ktorý je volaný Bohom nosiť.

3.6 Zmysel a účel stvoreného sveta

Predchádzajúca kapitola nám poslúži ako východisko k aktuálnej. V nej sme uviedli, že svet je výsledkom Božieho stvoriteľského aktu. Svet je nositeľom Božej pečate, ktorú do neho vtlačil jeho Stvoriteľ. Predmety obsahujú idey, ktoré do nich vložil Boh. A jedine vzťah k Bohu je základom všetkých ideí. Účelom sveta je byť ako ten, kto ho stvoril. Svet, všetko stvorené má poukazovať na Boha. Komenský tak súdi na základe svojho videnia vecí. Vlastnosti stvorených vecí, bytostí, ľudských dejín, všetko to dáva obraz o Bohu a Božom zámere a Božom konaní. Rozvedieme si myšlienku účelu sveta. Vyššie sme sa zmienili, že účelom sveta je byť ako ten, ktorý ho stvoril. To znamená, že celý svet, a každá stvorená vec, bytosť bola stvorená s určitým zámerom. Tento zámer do nej vložil Boh. A tá vec, alebo bytosť nemôže zmysluplne existovať, jedine ak naplní úlohu, na ktorú bola stvorená. Ak by tak existovala, žeby stratila svoj účel, alebo by odmietala vykonávať to, na čo bola určená, toto Komenský nazýva „samosvojvoľnosťou“,¹¹⁸ čo praktický znamená nebytie.

Komenský teda nevidí svet iba ako súbor všetkých vecí, javov, či skutočností. Svet vníma ako jeden organický celok. V tomto celku je každá bytosť odkázaná na druhú, priam existuje vďaka druhej. Každá jedna vec odkazuje na druhú. Čiže všetky veci, bytosti, skutočnosti spolu vzájomne súvisia. Spôsob akým na sebe závisia, je harmonický. To, že sú veci na sebe vzájomne závislé, odkázané na seba a panuje v tom harmónia je podľa Komenského preto, lebo Boh do nich vložil takéto určenie. Jeden a jednotný svet je preto, lebo aj Boh je jeden. Preto aj svet má svoje jednotné určenie. Boh tak stvoril svet, že doň vložil takúto pečať jednotnosti, jednoty.

Všetky stvorené veci a bytosti, sú takisto nositeľmi deja, osudu. To znamená vydanie sa životu. A až táto „živost“ je tým vlastným a skutočným účasťstvom v priestore zvanom svet. Boh položil základ všetkých vecí, položil akési znamenie svojej sily do stvoreného. Sú

¹¹⁸ PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.,

rôzne prejavy podstatnej Božej sily, takže každá skutočnosť ich prejavuje po svojom bytostnom určení. Toto chápanie Komenského je odlišné oproti nášmu, súčasnému pohľadu. Dnešný pohľad na bytostné určenie stvoreného sveta neprpisuje mu vnútornú živosť, účasť na plnení vlastného poslania, tak ako to videl Komenský. Tomuto dnešný človek nemôže celkom porozumieť, Palouš¹¹⁹ podáva vysvetlenie: Pre nás nie je voda, zem, vzduch na to, aby plnili svoje bytostné určenie. Naše vnímanie je ovplyvnené ontologickým rozhodnutím. Toto rozhodnutie má zem, vodu a ďalšie skutočnosti za pasívne predmety anonymného a tupého zotrúvania v oblasti vplyvov neživých zákonitostí. „aby“ tu nemá priestor, je vnímané ako absurdné a zavádzajúce.¹²⁰ Komenského pohľad je zasa celkom opačný, všetko, celý svet je stvorený, aby sa stal viditeľným znamením Božieho zámeru.

A tak sme sa dostali do jadra celého Komenského úsilia. Toto jeho úsilie spočíva v prebúdzaní vecí, k bytiu, k tomu aby „pochopili“ na čo sú určené, aké je ich poslanie. Aby pochopili, že môžu byť, len keď budú v Bohu. Ľudské bytosti tak môžu seba spoznávať na základe vymenovaných myšlienok vzájomnej návaznosti jednotlivých vecí, harmónie a jednoty, ktorá je vo všetkom stvorenom. Túto základnú myšlienku budeme postupne v ďalších častiach práce rozvíjať.

3.7 Charakter Božieho zjavenia

Komenský vníma Boha ako takého, v ktorého samotnej podstate je podmienenosť existencie. Keď nadviažeme na to, čo už bolo povedané, Boh je sám vzorom vystupovania, existencie kvôli (určitej veci), pre (určitú vec). Boh sa takto zjavuje človeku, aby sa zjavil ako láska. Tu vnímame epifanický pohyb, Boh sa zjavuje ľudom, ukazuje zo svojej podstaty. Boh ide v ústrety ľudstvu, človeku sa zjavuje ako človek v Ježišovi Kristovi. Komenský tu rozvíja myšlienku dejovosti, ako to Palouš¹²¹ vystihuje „príbeh zvaný svet“. Epifanii potom môžeme porozumieť nie len ako zjaveniu čohosi, čo už je hotové, ale ako zjaveniu rozprestierajúcemu sa po celých dejinách. Podstata epifanie, teda to, aby veci mohli byť zjavené, spočíva v tom, že sa musí vstúpiť do hmotného sveta v určitom tvare. Boh to tak urobil v Ježišovi Kristovi. Prišiel na svet ako tvor, jedinec, aj keď to v sebe obsahuje riziko obmedzenosti. A tento pobyt v tvare, čiže ukázanie sa je už vzťahom k druhým bytostiam, ktorým sa tvar ukazuje.

¹¹⁹ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.

¹²⁰ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s.20

¹²¹ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 22

A až ako zjavenie vystupuje každá bytosť do svetového spoločenstva. Vôbec sa nezjavovať znamená vlastne zostať v sebe samom, to je podľa Komenského „samosvojvoľnosť“ a teda tým pádom bytosť stráca nárok byť na svete. Jedným z podstatných zreteľov novovekej „objektivity“ je úsilie poznať skutočnosť bez „subjektívnych“ vplyvov. Všetky veci majú svoj cieľ, všetky rovnako poukazujú k nemu, takže sa rozvíjajú účelne iba vnútorným sklonom a pudením. Poznávať „objektívne“ bez toho ako to či ono existuje „samo o sebe“, ale takto pre Komenského súcna vôbec neexistujú. Každá uzavretosť do seba, každé bytie samo o sebe je vlastne upadáním do nebytia.

Stvorenie sveta je zjavenie Boha, jeho rozvinutím z myšlienky navonok. V Bohu je svet najprv ako možný, svet ako myšlienka, a potom vzniká svet ideí, svet ako Božie slovo, a nakoniec stvorenie ako Boží čin. Komenský zdôrazňuje, že je tu len jediný svet stvorený pre vrchol tvorstva, teda pre človeka (napr. v Theatru universitatis rerum). Svet je však aj naďalej Bohom spravovaný, Boh je centrom všetkého. Teda aj každý tvor je na jeho obraz tiež vlastným centrom, inak by sa nemohol ako existencia zjednocovať. Existovanie, absolútny život prejavujúci sa vo svete, je možný len ako pohyb okolo absolútneho stredu.

3.8 Postavenie človeka

Veľmi plasticky by sa Komenského myšlienky o postavení človeka o jeho páde a o návrate k Bohu dali zobrazit' na Genezis.¹²² Tento biblický text poslúži ako vedúca línia, na ktorej si postupne budeme ukazovať ako Komenský úvažuje o človeku ako o Božom obraze, o strate tohto obrazu, a o jeho znovunadobudnutí.

„Boh povedal utvorme človeka na svoj obraz, na svoju podobu. Nech ľudia vládnu nad morskými rybami, nebeským vtáctvom, dobytkom, nad celou zemou a nad všetkými plazmi, čo sa hýbu po zemi. Boh stvoril človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril. Stvoril ich ako muža a ženu. Boh ich požehnal a povedal im: Plodte sa a množte, a naplňte zem a podmaňte si ju. Panujte nad morskými rybami nad nebeským vtáctvom a nad všetkou zverou, čo sa pohybuje na zemi.“

Z predchádzajúceho textu vyplýva pre človeka nasledovné:

¹²² Gen 1,28

1. Je Božím obrazom.
2. je mu daných päť nasledujúcich príkazov:
 - a) aby sa plodil,
 - b) aby sa množil,
 - c) aby naplnil zem,
 - d) aby si podmanil zem,
 - e) aby nad ňou panoval.

Čiže človek bol týmto spôsobom postavený do centra Božieho tvorstva. Bol určený aby, bol na obraz Boží, aby plodil, množil sa, aby tak naplnil zem, ktorú si má potom podmaniť, a vládnuť všetkému stvorenému. Toto postavenie a úloha človeka, je východisková pozícia, ktorá sa tiahne celého Komenského úsilím. Myšlienka človeka ako Božieho obrazu a jeho úloh je teda východiskom, ktoré potom ovplyvňuje celé Komenského nápravné snaženie. Možno ju vidieť na dielach, z ktorých budeme predovšetkým čerpať ako *Via lucis*, *Opera didactica omnia*, na spisoch: *Informatórium školy materské*, *Pansophiaae prodromus* (*Predchodca vševedy*), *De cultura ingeniorum* (*O vzdelávaní ducha*), *Schola pansophica* (*Škola vševedná*), *Fortius redivivus* (*Fortius znova živý*) *Methodi verae encomia* (*Chváloreč o pravej metóde*), *De utilitate accuratae rerum nomenclaturae* (*Užitičnosť presnej nomenklatúry vecí*), *Praecepta morum* (*Pravidlá mravnosti*), *Leges scholae bene ordinae* (*Predpisy pre dobre zorganizovanú školu*) *E scholasticis labyrinthis exitus* (*Východ zo školských labyrintov*)

3.8.1 Titul človeka – obraz Boží

Aby človek pochopil svoju úlohu na vo všetkom stvorenom a na zemi musí podľa Komenského spoznať kým, je. O čom podáva vysvetlenie Genezis 1,26-28. Boh dáva človeku určité pomenovanie, titul. Úlohou titulu je poukázať, sebe aj druhým na postavenie titulovaného.

„a Boh povedal utvorme človeka na svoj obraz a na svoju podobu“

1) Ako prvé na čo chceme v tomto texte poukázať je, že Boh sformoval človeka „do“ podoby seba samotného. Má sa tu na mysli akési fyzické sformovanie človeka. Sformovanie do určitej podoby, tvaru, hmoty, tela. „*A vtedy Hospodin Boh stvárnil človeka, **prach** zo zeme, a vdýchol mu do nozdier dych života. Tak sa stal človek živou bytosťou.*“¹²³ Chceme tu poukázať predovšetkým na fakt, že keď Boh tvoril človeka, utvoril pre neho určitú materiálnu, hmotnú, konkrétnu podobu. Idey boli dané ako Božia pečat' človeku¹²⁴.

2) Ďalšia vec, na ktorú chceme položiť dôraz, ktorá vyplýva z textu je skutočnosť, že Boh sa rozhodol poctiť človeka tým, že ho stvoril na svoj obraz. Boh týmto konštituuje ľudskú dôstojnosť, ľudskú hodnotu. Človek nie je teda len hmotným spracovaním Boha. Človeku je dané nosiť Boží obraz, z Božieho zvrchovaného rozhodnutia. On vo svojej zvrchovanej vôli sa rozhodol vyraziť svoju podobu do, človeka.

3.8.2 Úloha človeka

K existencii ako Božieho obrazu neodlučiteľné patria aj ďalšie úlohy, ktorými je človek poverený aby ich plnil. A to, aby sa plodil, aby sa množil, aby naplnil zem, aby si podmanil zem, aby nad ňou panoval. Všetky tieto úlohy spolu súvisia, nadväzujú, dopĺňujú. A tiež ich treba vnímať, že ich plnením človek nadobúda obraz Boží.

„*Plod'te sa...*“

Toto slovo okrem fyzického splnenia toho príkazu v sebe zahŕňa aj iný aspekt, ktorý predchádza fyzický význam tohto slova. Plodením sa vytvára základ k nejakej existencii. Plodením vzniká plod. Vzniká nová existencia, ktorá spočiatku nemusí byť ani badateľná. Výsledkom alebo faktom však je, že vznikla.

Spojitosť Boha s človekom na tomto príkaze by sme mohli pochopiť práve na Božom tvorení vecí. Boh tvorí vecí, tým že do nich vkladá svoje idey.¹²⁵ Táto idea je akýmsi razítkom¹²⁶ v Božej ruke. Je pečat'ou na Božom diele. Idea veci konštituuje, dáva im základ. A až vzťah k Bohu a pôvod z Boha je základom bytia všetkých vecí. Na úlohe idey je dôležité všimnúť si fakt vzájomnosti, alebo vzťahu, ktorý je v myšlienke plodenia zahrnutý. Ideu možno definovať, ako vzťah k Bohu a základ všetkého bytia. Ak chceme pochopiť určitú vec musíme

¹²³ Gen 2,7

¹²⁴ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 27.

¹²⁵ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 27.

¹²⁶ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 27

ísť k prameňu, ktorým je Boh. Myšlienku vzájomnosti, vzťahu badať aj vo fyzickom svete prírode, kedy nový tvor prichádza na svet vďaka vzťahu dvoch tvorov. Tento nový plod je v pomere k tomu, čo mu dalo zrod.

„...a množte...“

Po kvalitatívnom naplnení Božieho príkazu, a Božieho obrazu, je človek teraz vyzvaný ku kvantitatívnemu splneniu tejto úlohy. Boh od človeka žiada, aby rozmnožil obraz Boží. Aby nebol len jeden, ale aby bolo množstvo Božích obrazov, aby Božie obrazy naplnili zem. Boží postup pri stvorení sveta bol spôsobom od jedného k mnohému. Zaujímavosť tento princíp postrehuje vo svojom diele *Via lucis*. „*zdá sa že toto po stupňoch idúce rozmnožovanie svetla predom ukázal Boh, už pri samom stvorení svetla*¹²⁷“ ďalej pokračuje, keď hovorí, že svetlo, bolo síce Bohom stvorené v prvý deň, v akejsi neusporiadanej hmote, štvrtý deň uprostred svojho diela ich rozviedol do niekoľkých gulí, väčších aj menších, a rozmiestnil ich vo vzájomnosti po oblohe, a v posledný deň stvoril ľudského ducha. Na tejto postupnosti vidí Komenský Boží princíp rozmnožovania. Ďalej však, k čomu smeruje Komenského nápravné snaženie, spočíva v myšlienke rozširovania Božích obrazov vo všetkom, čo Boh stvoril. Svojím nápravným úsilím chcel získať všetky národy, aby sa znova začali podobať na obraz, od ktorého odstúpili.

„...a naplňte zem..“

Tento príkaz vnímame v spojitosti s predchádzajúcimi príkazmi a nadchádzajúcimi. V koreni slova je obsiahnutý pojem plnosti. Boh je plnosť, je absolútna plnosť. A Boh dáva plnosť svojmu stvoreniu, pečat' plnosti. V pojme plnosť možno vidieť aj využitím Komenského komparatívnej¹²⁸ metódy aj analógie. Opakom plnosti je prázdnota, ktorá by v našom zmysle niesla myšlienku ničoty, ničoho, bez života. Pojem plnosť v kladnom slova zmysle sa používa, ako bohatsvo, množstvo, ktoré je opakom strádania. Websterov slovník¹²⁹ definuje plnosť ako obsahujúci tak veľa alebo tak mnoho, ako je len možné alebo normálne, alebo tiež plnosť je absencia chýbania všetkého podstatného. Pojem plnosti sa nachádza aj v Novej zmluve kedy je veriacim zaslúbená plnosť v Ježišovi Kristovi.¹³⁰

¹²⁷ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: SPN, 1961. s. 41.

¹²⁸ Komparatívnej metódy alebo synkritická v tom ako zo stvorených vecí, usudzuje večné....

¹²⁹ *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. 11th Edition. Springfield (Massachusetts): Merriam-Webster's, 2004.

¹³⁰ Pris 5,13.

„...podmaňte si ju...“

V tomto bode sa nachádzame v úlohe získavania si toho, čo Boh vytvoril. Vystáva tu otázka, prečo si túto zem treba podmaniť, prečo človeku jednoducho nie je daná. Vidíme v tom zámer a priestor pre činnosť, aktivitu a kreativitu človeka. Príkazy prvé dva predchádzajúce tomuto príkazu sa týkali človeka samotného, ale ďalšie sa týkajú Božieho stvorenia. Z týchto príkazov robí Komenský akúsi základňu pre svoje vše nápravné dielo. Toto tvorí jeho východisko. Mohli by sme povedať, že podmaniť si niečo znamená získať si niečo, čo nám nepatrí. Toto slovo má však pozitívny význam, neznamená brať si niečo násilnícky, neuvážene. Skôr v tom Komenský vidí získať si veci, aby sme ich mohli spravovať, aby sa im mohol dať smer. V opačnom prípade si ich podmaňuje temnota. Tento príkaz pripravuje pôdu pre zobrať si vlády nad týmito vecami.

„...Panujte nad...“

Keď si Božie tvorstvo človek už podmanil, získal, vystáva tu ďalšia výzva pre neho, kedy je povolaný panovať nad ním. Toto slovo v sebe obsahuje prvky správcovstva, a moc nakladať s ním podľa svojho uváženia. Vnímať tu právomoc rozhodovať, o ďalšej ceste vecí, ktoré boli človeku zverené. Opakom by bolo ponechať veci svojmu vlastnému osudu. Toto ale nie je Boží plán pre človeka. Práve naopak Komenského všenápravné úsilie je založené na myšlienke, aby si človek bral zodpovednosť za svoje okolie. Rodičia sa majú starať o svoje deti, majú ich viesť, rozhodovať v procese ich výchovy o tom, čo je dobré, a naopak čo by im uškodilo¹³¹, nie naopak vzdať sa tejto pozície nadriadenosti voči deťom, a ponechať ich bez akýchkoľvek pravidiel, disciplíny¹³² toto nazýva jalovosťou. Proti takémuto prístupu bojuje. Vladári majú vládnuť¹³³, múdro spravovať oblasť, ktorá im je daná. Učitelia majú správne učiť, majú vytvárať pravidlá, odmeňovať, trestať, čo to konkrétne znamená, správne vysvetľuje v svojich pedagogických dielach.

3.8.3 Spolupráca s Bohom

Z textu Genesis v prvej kapitole o stvorení sveta, možno tiež vidieť že keď Boh stvoril svet, odovzdal ho do správy, a užívania človeku, ale sám sa nestiahol niekam preč a nenechal

¹³¹ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956. s. 133.

¹³² KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956.s. 149.

¹³³ KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: SPN, 1956.s. 237.

na to človeka samotného. Ale naopak stvoril ho ako svojho spolupracovníka. Ako keby Boh dal veciam základné idey a úlohou človeka je pracovať s tými ideami vo veciach, spravovať, vládnuť atď.

Čiže základné úlohy človeka, ako ich vnímal Komenský by sa stručne dali vyjadriť v dvoch bodoch:

- (1) Spoznanie, že je stvorený na Boží obraz. Objavenie, a objavovanie myšlienky idey podobnosti Božieho obrazu.
- (2) Následne na to nadväzuje praktické uskutočňovanie podoby Božej u človeka. Uskutočňovanie príkazov, ktoré Boh žiada človeka vykonať, aby tým naplnil jeho obraz. Medzi ne patrí patria príkazy: plodte sa, množte sa, naplňte zem, podmaňte si ju, panujte nad tvorstvom.

Človek je teda na vrchole tvorstva, je mu daná dôstojnosť ako nositeľovi Božieho obrazu. Tento obraz Boží bol ľudským hriechom narušený, a ostal v úzadí. Človek ho ale nikdy úplne nestratil. Preto má Boh, na čo v človeku nadviazať. Ako múdry pedagóg¹³⁴, očisťuje tento obraz v človeku vedie a vychováva človeka, aby bol tým, čím byť má, resp. čím vo svojej podstate je, totiž Božím obrazom. Človek je teda disponovaný k tomu, aby participoval na Božom diele.

A keďže je človek stvorený na Boží obraz, preto je povolaný robiť to, čo robí aj Boh. Dávať veciam myšlienku, zobúdzajú z nevedomosti. Človek je teda vrchol tvorstva, a je spolupracovníkom na Božom diele.

4 Pád človeka

4.1 Človek pred pádom

Ako sme si už v predchádzajúcej kapitole naznačili použijeme biblický text z knihy Genesis, na to aby sme si ňom naznačili Komenského postavenia človeka pri stvorení, jeho pád a nápravu. Boh počas šiestich dní tvorí svet. Charakter toho sveta sme opisovali v prvej

¹³⁴FUNDA, Otakar A. *Nedělitelnost Komenského jako filozofa a teologa*. In *Filozoficky časpis*, 40, 1, 1992.

kapitole. V tejto kapitole budeme z už napísaného vychádzať. Svet vznikol vlastne vďaka ideám Stvoriteľa, Komenský používa novoplatónske učenie o ideách ale v kresťanskom zmysle. Ako sme sa už zmienili, idey sú akýmsi razidlom v ruke Božej, pečaťou Boha na svojom diele, a spájacím článkom medzi Bohom a nami. A táto idea potom veciam kládie základ. Ideu teda môžeme nazvať ako umožňujúci základ všetkého súcna. Teda v každej stvorenej veci sa nachádza táto Božia idea, ktorej tvorcom je Boh, a jedine vzťah k Bohu a pôvod z Boha dáva konkrétnemu stvorenému zmysel.

4.2 Myšlienka pohybu smerom k lepšiemu pred pádom

Pre lepšie pochopenie vnímania stavu sveta na počiatku, bude dobre si pripomenúť, ako Boh usporiadal svetla¹³⁵ pri stvorení sveta. Svetlo stvoril Boh na prvý deň, ale ešte v akejsi neusporiadanej hmote, štvrtý deň uprostred svojho diela ich rozviedol do niekoľkých gulí, väčších aj menších, a rozmiestnil ich vo vzájomnosti po oblohe. A až posledný deň vytvoril svetlo rozumové, ľudského ducha, ktorý je v Prísloviach nazvaný svetlom Hospodinovým¹³⁶. A stvorenie ostatných vecí, je popísané tak, že vždy postupovalo od najmenších po najväčšie. To podľa Komenského vidíme na šesť krát opakovanom Božom výroku o svojom stvorení „A Boh videl, že to bolo dobré“. Nakoniec ako vyvrcholenie bolo povedané „všetko čo učinil bolo veľmi dobré“. Komenský tu pri tvorení vidí akýsi pohyb smerom k lepšiemu.

4.3 Porušený titul človeka – obraz Boží

4.3.1 Nestvárnenie Božieho obrazu

Neuskutočnenie Božieho zámeru, aby si človek uvedomil dôstojnosť, poctu ktorú mu preukazuje Boh, keď ho nazýva svojím obrazom sa prejavuje jednak na (1) neschopnosti pochopiť, že každý človek má dôstojnosť a tým pádom si zasluhuje úctu, a rešpekt nezávisle od svojho postavenia, národnosti, veku, pohlavia. Dôsledok je potom neúcta a povyšovanie sa, hádky, neznášanlivosť, roztržky, rozbroje.

Roztržky nezmieriteľné nazýval neľudskosťou, pretože človek stvorený k obrazu Božiemu, by mal byť všestranne vľúdny, ľúbezny a pokojný. A teraz keď človek sa oddeľuje od človeka,

¹³⁵ Svetlo má v Komenského terminológii špeciálne postavenie. Venoval mu jedno celé dielo: *Cesta svetla, Via Lucis*. KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.

¹³⁶ Príslovia 20,27.

keď človek nedokáže znášať človeka, keď človek zúri proti človeku, je to zrejmy úpadok ľudskosti. Takýto spôsob chovania vraj nevidieť ani u zvierat, preto je to niečo veľmi negatívne.

„Plod'te sa...“

Vychádzajme z toho, ako sme si opísali toto slovo v predchádzajúcej kapitole, kde sme si uviedli že plodením sa, ustanovuje základ k existencii. Vzniká tak úplne nová jednotka, nová existencia. Opozitum tejto činnosti je teda odmietnutím vložiť svoj podiel, svoj potenciál do vytvorenia novej jednotky existencie. Znamená odmietnuť výzvu, ktorú Kristus dáva k spolupráci na nápravnom úsilí, znamená stiahnuť sa do seba, a nechať si múdrosť, známosť pre seba.

„...a množte...“

Už sme spomínali, že Komenský často používa na porovnanie Božieho pôsobenia, a pôsobenia Božej múdrosti obraz svetla v diele *Via lucis* hovorí o postupnosti tvorenia viac a viac svetla „zdá sa, že toto po stupňoch idúce rozmnožovanie svetla predom ukázal Boh, už pri samom stvorení svetla“¹³⁷ ďalej pokračuje, keď hovorí, že svetlo, bolo síce Bohom stvorené v prvý deň, v akejsi neusporiadanej hmote, štvrtý deň uprostred svojho diela ich rozviedol do niekoľkých gulí, väčších aj menších, a rozmiestnil ich vo vzájomnom vzťahu po oblohe, a v posledný deň stvoril ľudského ducha.

Narušenie Božieho obrazu v množiacom atribúte Boha spočíva v tom, že človek odmieta rozmnožovať múdrosť, poznanie, dané mu od Boha. Odmieta vzdelávať, vychovávať detí, spravovať krajinu, cirkev, poskytnúť poznanie vzdelanie národom.

„...a naplňte zem..“

Ako sme si v minulej kapitole naznačili koreň slova „plnosť“, že v Bohu a v jeho Synovi Ježišovi Kristovi, má človek plnosť. Božím úmyslom chce dať svojmu stvoreniu plnosť, pod podmienkou, že človek bude spolupracovať. Opakom plnosti je potom prázdnota. Strata Božieho obrazu v zmysle naplnenia zeme, môže znamenať, odmietnutie naplňovať Božie stvorenie získaným poznaním, a stratenie zmyslu pre poskytnutie vše nápravy všetkým.

¹³⁷ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 41.

„....podmaňte si ju...“

Z vyššie napísaného vyplýva, že podmaniť, znamená získať si niečo, čo nám ešte nepatrí, slovo v sebe obsahuje akýsi aktívno-motivačný prvok. Znamená dobýjať si nové územia. Dobýjať toto niečo, čo nám v určitom slova zmysle nepatrí. Podmaňovať si nové veci, tým že ich človek začne skúmať, že začne mať túžbu po preniknutí do podstaty vecí. Znamená podmaniť si vedu, podmaniť si nepoddané, zo zámerom potom užívať to pre svoj prospech a prospech ľudstva. Opakom tohto princípu teda bude odmietnutie tejto úlohy v zmysle ostávať spokojný s tým, čo už človek má. Komenský si je veľmi dobre vedomý tohto neduhu vo všeobecnosti¹³⁸. Na školách v spise *Fortius Redivivus*¹³⁹ vedie k tomu ako vyháňať lenivosť zo škôl.

„...Panujte nad...“

V prechádzajúcej kapitole sme panovanie vysvetlili ako správcovstvo, ako vládu nad stvorenými vecami. Panovať znamená určenie človeka, aby o veciach rozhodoval. Každý človek nad svojou zverenou oblasťou. Ponajprv sám nad sebou, v zmysle ovládania sa, v zmysle disciplíny. Rodičia nad svojim deťmi, vládári nad svojimi krajinami, učitelia nad žiakmi. Naznačili sme, že opak by znamenal ponechať veci svojmu vlastnému osudu, ponechať veci bez zastrešenia vlády a autority. Ponechať ich samým sebe.

4.3.2 Nepochopenie poslania

Všetky tieto princípy badať na Komenského tvorbe. Základné úlohy človeka vyplývajúce z jeho postavenia, ako sme si ich popisovali v predchádzajúcej kapitole sú

(1) *Spoznanie*, že je stvorený na Boží obraz. Objavenie, a objavovanie myšlienky idey podobnosti Božieho obrazu. Zahŕňa v sebe teoretickú zložku spoznávania.

Následné na to nadväzuje praktické uskutočňovanie podoby Božej u človeka.

(2) *Uskutočňovanie príkazov*, ktoré Boh žiada človeka vykonať, aby tým naplnil jeho obraz. Medzi ne patrí patria príkazy: plodte sa, množte sa, naplňte zem, podmaňte si ju, panujte nad tvorstvom. Uskutočňovanie v sebe zas zahŕňa praktickú zložku spoznávania.

¹³⁸KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s. 97.

¹³⁹KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: Státní pedagogické nakladatelství, 1956. S. 327.

Čiže je tu požiadavka na človeka na úrovni mysle, rozumu, teoretická, a potom je praktická požiadavka. V týchto dvoch požiadavkách človek, zlyhal. Nesplnil ani požiadavku uvedomenia si bytia na Boží obraz, a ani praktickú požiadavku plodenia, množenia, plnenia, podmanenia a vlády nesplnil. Nesplnil ju pretože došlo k pádu.

4.4 Zvedenie človeka

Tým, že sa dostal hriech do stvoreného sveta¹⁴⁰ tým, že satan zvedol človeka¹⁴¹, človek odpadol od toho, na čo bol stvorený. Odpadol od idey od vzťahu s Bohom. Človek odpadol od zmyslu od určenia, na ktoré bol určený, rovnako odpadol aj od smerovania k lepšiemu. Vinu na tom nesie satan – knieža temna¹⁴², ktorý zvedol človeka preto, lebo sám odišiel od svetla. Satan odišiel od svetla, aby si vybudoval ríšu v temnotách. Zvedol tiež človeka k hriechu a odpadnutiu a zaplietol ho do temnôt zmätku tak, že sa z toho nemôže sám vyslobodiť.

Boh pripisuje podľa Komenského vinu za zvedenie aj samotnému človeku. Komenský na tento svet totiž pozerá ako na školu, a jeho úlohou už od počiatku bolo vzdelávať sa. Doslova píše, že „väčšina zapomína, že je sem poslána do školy, a ani nedbá o své vzdelání“. A teda pád spočíva v tom, že si túto úlohu ľudia neplnia. Podrobnejšie to rozvíja vo *Via Lucis*¹⁴³.

„Môj ľud je hynúcim stádom oviec, ich pastieri pôsobia to, že blúdia.“¹⁴⁴ Obviňuje tu aj tých, ktorí boli ustanovení aby viedli, že si neplnia dobre svoju úlohu. A to je príčinou úpadku. Čiže aby sme si to zhrnuli, na páde sa podieľali satan, človek, a učítelia alebo vodcovia.

Ďalej prejdeme k otázke, ako sa tento pád odohral. Od Stvoriteľa bola ľudstvu daná túžba po vedení, túžba učiť sa, túžba spoznávať veci¹⁴⁵. Pád sa teda odohral vtedy, keď podľa Komenského satan zneužil ľudskú túžbu všetko vedieť, a preto vrhol človeka pre jeho zvedavosť do tmy a odvtedy sa ustavične rozmnožuje.

Pri definícii pádu vychádzame z biblického textu:

¹⁴⁰ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 43.

¹⁴¹ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 26.

¹⁴² Satan : Knieža temna

¹⁴³ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 26.

¹⁴⁴ Jeremiáš 50,6

¹⁴⁵ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: SPN, 1961. s. 42.

„Boh ich požehnal a povedal im, plod'te sa a množte, a naplňte zem a podmaňte si ju. Panujte nad morskými rybami nad nebeským vtáctvom a nad všetkou zverou, čo sa pohybuje na zemi.“

4.5 *Následky pádu*

Po páde, ktorého význam sme vyššie už rozoberali, bol človek uvrhnutý do temnoty¹⁴⁶. Toto označenie ako protikladu všetkého dobrého, badať u Komenského veľmi často. Pre nás bude určitým východiskovým bodom, rovnako ako svetlo.

Pád spôsobil, že človek stratil pochopenie pre svoje určenie, pre určenie svojho života, a zmysel pre entity, ktorými je obklopený. Vidíme dôsledky pádu ako opozitum dobrého, toho dokonalého a správneho. A to dokonalé a správne dáva Stvoriteľ človeku spoznať z toho, na akých princípoch funguje jeho stvorenie, a na tom aký je on sám.

Pád alebo uvrhnutie do temnoty pre ľudstvo znamená úpadok do zmätku, ktorého príčiny sú čiastočnosť, zložitnosť, násilnosť¹⁴⁷. Okrem zmätku je to akási spokojnosť samými zo sebou, ktorá vonkoncom nie je na mieste.¹⁴⁸ Spokojnosť človeka samého so sebou a s podmienkami sa prejavuje na tom, že vôbec neuvažuje odkiaľ prichádza na svet, kam smeruje, keď z neho vychádza. Človek len tak žije, bez toho aby sa staral o zmenu pomerov k lepšiemu.

Túto ľahostajnosť k akémusi úsiliu rozvádza Komenský ďalej a nachádza osobné prekážky, ktoré bránia prebrať sa z tohto stavu. Medzi nich patrí otupenosť v mysli a nepozornosť k veciam. Otupenosť sa najviac prejavuje v neznalosti Boha, sveta, seba a vôbec všetkého. A aj tí, ktorí o tom majú nejakú vedomosť, ju majú len povrchnú. Znova tu vnímame myšlienku svetla, ktorým sa má osvetľovať mrákota mysle čiže znovu tu vyvstáva myšlienka tmy. Ďalšou prekážkou, ktorá bráni prebratiu sa zo stavu spánku, je spokojnosť s vecami, s ktorými sme sa už stretli a z toho vyplývajúce predsudky. Bližšie túto spokojnosť opisuje ako vrodenuú bezstarostnosť o to, z akého zdroja máme poznanie, a či by sa to nedalo dosiahnuť z pravdivejšieho zdroja, a snaha dostať sa k tomuto zdroju. Prvý dojem sa v človeku usídlil najrýchlejšie a najhlbšie a nezvykne ustupovať prichádzajúcim novým. Dôsledkom toho nás ovplyvňuje poznanie, ktoré sme načerpali ako prvé. Na tomto mieste sa rodí predsudok, že je lepšie a pravdivejšie to, čo máme my, než to čo majú iní, aj keď pri tom

¹⁴⁶ KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: SPN, 1961. s. 37.

¹⁴⁷ KOMENSKÝ, Jan A. *Všeráprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s. 37.

¹⁴⁸ KOMENSKÝ, Jan A. *Všeráprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s. 97.

nevieme, čo majú iní. A tak často dochádza k tomu, že sa cudzími názormi opovrhne a odsudzuje bez zváženia. Taktiež zatvrdilosť a horlivosť bez poznania tvorí prekážku prebratia sa zo spánku. Zatvrdilosť vzniká ako dôsledok predsudku. Odtiaľ potom podľa Komenského vznikajú vo filozofii najostrejšie spory, v politike najkrvavejšie vojny, v náboženstve najprudšia nenávisť.

Vedľa tejto spokojnosti so svojím stavom, je tu ako ďalší následok pádu *nerozvážne správanie sa k Bohu*. Tým má na mysli také správanie, ktoré je bez cieľa a konca, a preto bez úžitku, a veľmi často končí škodou a záhubou. Táto zaslepenosť spôsobuje, že človek, ako keby so slepou náhlosťou vráza do vecí, do iných ľudí. Tento jav má podľa neho tri stupne. A to ponajprv *nebrať ohľad a neúcta voči Bohu*. To znamená zabúdať na závislosť, ktorou stvorenie je závislé na svojom Tvorcovi. Prakticky sa to odohráva v myslení, túžbach a skutkoch. Zabúdať na závislosť na Stvoriteľovi a pričítavať si zásluhy na úspechu sebe, alebo slepej náhode, znamená zvrhnúť sa na „neznaboha“, čiže na zviera (nerozumná nemá tvár), degradovanie z pozície mysliaceho na úroveň bytosti, ktorá bola stvorená bez rozumu.

Potom je to *vzdávanie úcty Bohu ústami, nie však srdcom a skutkami*. Takéto správanie naznačuje pokrytecké farizejstvo. Predstierať pred ľuďmi náboženstvo a zbožnosť, ale vo vnútri ho nepoznať. Takéto správanie sa neodlišuje v ničom od otvorenej bezbožnosti. Rovnako bezbožné je aj správanie ľudí, ktorí sa *otvorene a vyslovene rúhajú Bohu*, sú voči nemu vo vzbuze. Ich postoj by sa dal charakterizovať postojom „Boha nieta“¹⁴⁹ alebo „*nevidí to Boh ani nepočuje*“¹⁵⁰.

V deviatej kapitole šiestej časti Všenápravy vymenúva svojím trojstupňovým spôsobom ďalšie veci ako dôsledok pádu.

Ako dôsledok pádu teraz človek *lahkovážne pristupuje k veciam*. To prakticky znamená nevšimáť si veci. Ľudia chodia okolo vecí, ktoré sú stvorené k tomu aby si ich človek všímal, a spravoval podľa Gen 1,26. Ale človek k nim pristupuje úplne s ľahostajnosťou. Ďalej že ľudia sa na svet pozerajú *radšej cudzími očami ako svojimi*. U týchto ľudí sa síce vyskytuje snaha po skúmaní vecí. Avšak týmto ľuďom chýba priame poznanie vecí, nie sprostredkované. Takýto ľudia si nevezmú čas na to, aby si veci bližšie obhliadli, prehliadli a preskúmali. Namiesto toho radšej prichádzajú k iným skúmateľom, ktorých majú za známku pravosti všetkého. A tak plnia svoju myseľ len cudzími názormi na vec. A tiež neduhom sú ľudia, ktorí chcú, aby im veci *slúžili podľa ich ľubovôle*, nie tak ako si žiada

¹⁴⁹ Žalm 14,1.

¹⁵⁰ Žalm 94,7

povaha každej veci. Vyčíta im, že chcú od vecí, aby im slúžili podľa svojej vlastnej vôle, preto že sa tak rozhodli, bez ohľadu na skutočnosť.

Z týchto troch vecí potom vyplýva troje dôsledkov, ak ich ľudia praktizujú: Po prvé orientácia na zmyslový a zmyslený svet. To znamená dotýkanie sa vecí iba na úrovni svojich človečích zmyslov. To má za následok, že svet zostane tupý, to znamená tak necitlivý, nerozumný, tápajúci vo tmách, vrhajúci sa do rôznych jám. Druhý neduh vzniká z prílišného množstva návodov, nekonečná spleť názorov, snáh a konania. Vnímať tu akýsi zmätok a neporiadok, ktorý potom vedie k labyrintu spleťosti. Tretie zlo sa rodí z nerozumného užívania vecí, z nedobrého prerozdelenia, majetku, potravy. Zatiaľ, čo niektorí ľudia majú nadbytok, ostatní trpia nedostatkom.

4.6 Pád (slobodná vôľa) ako nepomer k celku – k strediu.

V modernom chápaní slobodná vôľa znamená stavať svoje rozhodovanie na osobných determinantoch, na sebe samom. Pre Komenského však je toto bytostnou neslobodou, totiž viazanosťou na čosi čo nie je v pomere k celku, k všeobecnosti, ktorým sa vyznačuje každé práve počínanie, každá pravda. Samosvojvoľnosť je otročenie nepravde, ponorenosť do klamu. Skutočne slobodná vôľa, naozaj ľudská vôľa nie je nerozumná, ale rozumná, to je v súlade s Božou vôľou. Ľudská vôľa nemôže byť fragmentárne viazanou svojvôľou, ale neodmysliteľne súvisí s harmóniou sveta, je voči smerovaniu a zmyslu sveta analogická. Autonómia nie je pre Komenského ničím riadnym (v zmysle majúca systém, poriadok), ale myslí sa „nomia“ zákonitosť. Rovnako ako autarkia je zvrátenosťou: ARCHÉ vládá ak stojí na onom „ja sám“ AUTO, je bezvládím. Pravá vláda stojí na tom, kto ovláda celok.

Aj v druhom význame vlády je sebastrednosť zmätením: „sám“ nie je počiatkom, pretože tým je Boh, Boží Logos. Božie slovo ako zmysel poskytujúci a tvoriaci princíp bytia. Výchova, je vyvádzaním z klamu sebastrednej koncentrácie, z toho sameho seba, do Božieho sveta.

K tomuto privedeniu a potom pre náležité pôsobenie je nutné človeka vybaviť slobodnou vôľou, ak má mať možnosť pohnúť sa z pádu a vyjsť naproti Božiemu hlasu. Sebazpoznanie znamená potom nahliadnúť svoj pád a slobodne sa pohnúť náležitým smerom. Volanie môže byť vypočuté a sloboda ponechaná ladom“ človek môže zostať v hriechu, ale to je „resignatio sui“, rezignácia na seba ako slobodného tvora. Tak žije človek, ktorého kritéria sú odvodzované jedine z takého „seba“, ktoré „sa“ nepoznalo v svojej slobodnej podstate. Toto zvrátené „seba“ odcudzené, „sám“, upadnutá „svojskosť“ sú súčasťou výrazov ako „svojvôľa“, „sebastrednosť“, „sebectvo“ „samovôľa“. Skutočná vôľa nie je zviazaná

všetkými týmito „ ja sám“, ale za svetlo má jedine Boha, jedine veci ako skutočné sú, a zmysly riadené a vedené večným svetlom. Komenský môže jednoducho definovať: „Vôľa je dobré milovať, a chcieť, zlého však nenávidieť a nechcieť.“

Človek však ani svojou vôľou, pochopenou takto ako slobodné obrátenie, k tomu, čo chce Boh, čo je dobré, nie je dokonalý, a tak sa stáva, že nevie zvoliť to najlepšie. Pretože po páde je všetko neúplné, roztrhané. Zo svojej nedokonalosti volí vôľa niekedy horšie alebo pohrdne tým správnejším, o čom si ani nie je vedomá. Opäť sa hlási Komenského sklon vidieť v zotrvaní v hriechu, či v novom hrešení neosvietenosť a nevedomosť. Ved' spolu s tvorením jednotlivých vecí Bohom, im rovnako dal aj spôsobnosť v prirodzenosti, aby tak žiadna z týchto vecí nebola bez účelu až násilím, ale rada.“ A to isté platí aj o človeku, keď tvrdí, že človek má korene k osvietenstvu, cnosti a pobožnosti, a netreba nič z tých vecí do človeka vnášať, len ich zachovávať.

5. Zmysel výchovy ako obnovenie Božieho obrazu v človekovi

Z toho potom Komenský vyvodzuje, že základom ľudského šťastia by bolo, keby ľudia spoznali potrebu zaoberať sa iba vecami, ktoré vedú k Bohu.¹⁵¹ Tento výrok v sebe zhrňuje všetky potrebné dôrazy ktoré Komenský výchovnému dielu pripisuje.

Svet je Bohom stvorený, na to aby ho odrážal a plnil svoj účel. Boh vložil svoju pečať, do každej stvorenej veci, bytosti. A každá bytosť a stvorená vec nemôže naozaj zmysluplne existovať, jedine ak nenesie túto pečať, obraz, ideu. Stredobodom Božej sústavy je človek ako vrchol tvorstva, ktorý však stratil svoj obraz, a preto sa potrebuje dostať naspäť k svojej ľudskosti. To sa deje prostredníctvom vzdelávania a výchovy. Otázka zneje, čo bolo motiváciou pre Komenského venovať sa tak naliehavo, s takým dôrazom nápravnému dielu.

5.1 Komenského chiliazmus

Vyzerá to tak, že Boh stvoril svet dokonale. Človeku dal titul božieho obrazu, a tým mu poskytol aj slobodu vzťahu k svojmu tvorcovi. Človek však zlyhal a podľahol satanovmu zvodu. Preto aj svet bol pokazený, dokonalosť stvorenia bola porušená, a božie dielo *zostalo*

¹⁵¹ KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s.22.

otvorené pre dokonanie¹⁵². Aby však mohol byť dokonaný svet musí byť napravený človek. To je dôvodom pre celé Komenského všenápravne dielo, ktoré je namierené k náprave vecí ľudských. Druhým dôvodom ktoré motivovalo Komenského k jeho celoživotnému nápravnému úsiliu bola viera v blízky koniec veku.

Komenský sa pozerá na obdobie v ktorom žije ako na rozhodujúci moment svetového diania. Tisícročné kráľovstvo sa už blíži preto je preto je potrebné ľudstvo na toto obdobie pripraviť, snahou o nápravu. Nádej na „lepší vek“¹⁵³ podľa Komenského pred nástupom večnosti sa zakladá za prvé na rozumovom uvažovaní o povahe Boha a jeho skutkov, o povahe ľudí a o povahe vecí samotných. Potom na Božích predpovediach o poslednom stave sveta, ktoré odkazujú na očakávanie všetkého väčšieho a lepšieho ako v minulosti. A nakoniec na tom, že všetky okolnosti sa veľmi hmatateľne už klonia k nejakému takému stavu. A keďže situácia je naliehavá, ide Komenský ešte tak ďalej v praktickom pochopení nápravy.

5.2 Spolupráca človeka

Podľa samotného zámeru Stvoriteľa nie je svet ničím iným než predohrou večnosti, to znamená nižšou školou večnosti, do ktorej sme posielaní, skôr ako vstúpime do nebeskej akadémie. Svet nebol stvorený k inému účelu, než aby bol človeku predohrou k samotnej večnosti.

Ľudská spoluúčasť na tomto dejinnom zvrate je nevyhnutná, aby Kristovo dielo, totiž návrat všetkého tvorstva k Bohu, bolo úspešne vykonané pretože:

„Mohol by tedy Kristus i nyní teraz o sám o sobě pošlapat naše hady a štíry, rozmetat všelikou moc neřátelskou, rozbořit náš Babylon, vystavět svůj Sion, rozsvítit nad Jeruzalemem to poslední veliké svřlo, k jehož uzření se budou sbíhati národove, a tak činit všechno nové. A přece to nečiní a neučiní sám o sobě, nýbřž za spolupráce svých povolanych, vyvolených

¹⁵² Výraz použil PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.s. 88.

¹⁵³ KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s. 31.

a věrných, kterýmžto názvem jsou poctíváni, kteří s Beránkem zvítězí nad šelmou (Apokal. 17, 14) „¹⁵⁴.

Spoluúčasť spočíva v tom, že človek zaprie sám seba, a že bude nasledovať Krista, a teda že prestane byť samosvojvoľný a oddá sa svojej partnerskej úlohe v Božom svete. Úloha spočíva v snahe postaviť ľuďom pred oči pansofický (všemúdry) pohľad, sprostredkovaný pampediou (vševýchovou). Táto je základným akcentom Kristovho volania k obráteniu a jeho nasledovaniu. Až prijatie tejto výzvy znamená zúčastniť sa na náprave sveta.

Komenský rozumie že svet je napravitel'ny. Upozorňuje na pozemské panovanie Krista, nevzťahuje sa len na nebeské kráľovstvo.

5.3 Návrat k jednote a harmónii

Každá uzavrenosť do seba, každé bytie osamotené, je upadaním do nebytia. Súdna sú len potiaľ, pokiaľ sú, žijú „s“ inými súdnami a pokiaľ ich bytie je v Bohu. Toto je základná črta, Božieho poriadku.

Centrum Securitatis „Aby Boh predviedol jednotu svojho bytia, zjednotil všetky tvory navzájom tak podivuhodne a tak ich navzájom zviazal, že vždy jedno obsahuje druhé a jedno povstáva cez to druhé práve tak ako v reťazi jeden článok visí na druhom.“ Komenský viackrát vo svojich dielach označuje túto spoločnú podstatu za „živost“ sveta. Veci teda nie sú na svete len tak, že akosi fungujú v obklopení mechanizmu všetkého.

5.4 Jednota smerovania, pohybu, nesebeckosť

Veci nie sú len náhodnými spoluputovníkmi vedľa seba, ale cez svoje vlastné ciele, ponúkajú a rozvíjajú spoločnú púť s možným dobrým koncom, pokiaľ človek vytrvá v svojej úlohe. Všetky veci majú svoj cieľ, všetky rovnako poukazujú k nemu, takže sa rozvíjajú účelne iba vnútorným sklonom a pudením.

Ak teda nejaká vec nie je vo vzťahu s Bohom, je to podľa Komenského nie existencia, nie je bytie. Svet Boh síce stvoril na svoj obraz teda dokonale. Ale ľudia svojou, ako to

¹⁵⁴ KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s.30.

Komenský nazýva ľakomyseľnosťou,¹⁵⁵ sa od toho Bohom stvoreného odvracajú, mätú si tak svoje šťastie, ktoré môže byť jedine v Bohu, a zaoberajú sa otázkami, ktoré ich len mätú. Týmto spôsobom na seba uvádzajú biedy.¹⁵⁶

Už niekoľkokrát v predchádzajúcich kapitolách sme tu vyslovili pojem samosvojvoľnosť. Toto slovo Komenský používa v *Hlbine bezpečnosti*¹⁵⁷. Ale vlastne sa táto myšlienková línia tiahne celým Komenského nápravným dielom. Práve na tejto samosvojvoľnosti sa najviac prejavuje pád človeka.

5.5 Poznanie ako základ k správne smeru

Komenského synkritická metóda: návod k poznávaniu, do ktorého má byť mládež ustavične prirodzenou cestou uvádzaná. Jej podstata je v používaní obdoby, analógie. Analógia nemá len ilustračný význam. Je hodnotená v smere myšlienok novoplatonských. Základom bytia sú mu idey, ktorými Boh uskutočnil svoj stvoriteľský plán. Na tento stvoriteľský plán môžeme previesť všetky skutočnosti a vzťahy v prírode i medzi ľuďmi. Poznaním základných ideí sa teda človeku otvorí poznanie všetkého na svete. A ak je jediný Stvoriteľ a od neho pochádza všetko, potom vo svete vládne harmónia, súlad, daný spoločným pôvodom všetkých vecí z Boha. Pozorovanie analógie vedie k vystihnútiu spoločného pôvodu všetkého a spolunáležitosti všetkého v prírode, ale i vo spoločenských vzťahoch.

Svet je podľa JAK jednotou organického typu, každá bytosť je nejakým spôsobom odkázaná na druhú, existuje vďaka druhým. Čiže nie je iba celkovým stvorením, totiž súborom všetkých skutočností. Táto súvislosť, toto zjednotenie vzájomnými poukazmi, je výrazom vkladu, ktorý Stvoriteľ vložil do svojho výtvoru. Pretože Boh je jeden, aj svet je jedným, je jednotným, ako vo svojej aktuálnej podobe, tak jednotou svojho života. A človek je podľa Komenského súčasťou toho veľkého celku.

¹⁵⁵ KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950. s.21.

¹⁵⁶ KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950.s.21.

¹⁵⁷ Hlubina bezpečnosti. Centrum Securitatis, 209.

5.6 Vzťah človeka k človeku alebo závislosť človeka na celku

Každý tvor je podľa Božieho spôsobu tiež vlastným centrom- inak by sa nemohol ako táto existencia zjednocovať, avšak existovanie, tento absolútny život, prejavujúci sa v tomto svete, je možný len ako pohyb okolo absolútneho stredu, o čom podľa Patočky¹⁵⁸ vypovedá obsah *Hlbiny bezpečnosti*: „Boh ako všeobecné centrum, tvorí každú vec, svojím zvláštnym centrom, svet ako život ako pohyb okolo absolútneho stredu, samosvojvoľnosť a inakosť, ktoré splynutiu bránia, tvorí nie len ako vlastné centrá, ale skôr tiež ako lúče od stredu k obvodu.“

A keď tu Komenský hovorí o tomto Božom spojení, má na mysli práve vydanosť jednej bytosti, kvôli druhej a to všetko kvôli svetovému Dobru.

Jedným z podstatných zreteľov novovekej „objektivity“ je úsilie poznať skutočnosť bez „subjektívnych“ vplyvov. Poznávať „objektívne“ bez toho, ako to či ono existuje „samo o sebe“, ale takto pre Komenského súcna vôbec neexistujú. Každá uzavretosť do seba, každé bytie samo o sebe je vlastne upadaním do nebytia.

Veci nie sú len náhodnými spoluputovníkmi vedľa seba, ale cez svoje vlastné ciele ponúkajú a rozvíjajú spoločnú púť pričom Boh chce dobrý koniec, aj keď ten sa uskutoční pokiaľ človek, obraz Boží, bude stáť pevne v svojej úlohe. Všetky veci majú svoj cieľ, všetky rovnako poukazujú k nemu, takže sa rozvíjajú účelne iba vnútorným sklonom a pudením.

V jeho tvorbe sa prejavuje sa tu tiež novoplatónska tradícia: Každá vec je sebou samou vďaka idee, ktorá ju jedine umožňuje. Idea je avšak poňatá v súvislosti kresťanskej: „idea nie je možná bez Boha, je jediným razidlom v ruke Božej, pečaťou na jeho diele a dokonca spájadlom medzi Bohom a nami.“ Idea veci konštituuje, kladie im základ. Prameňom ideí je Boh. A jedine až vzťah k Bohu, pôvod z Boha je základom bytia všetkých vecí.

5.7 Výchova

V Komenského ponímaní : je človek ako Boží spolupracovník, ako sme si to už vyššie uviedli, človek ako nositeľ Božieho obrazu. Tento obraz Boží bol ľudským hriechom narušený, a ostal v úzadí. Človek ho ale nikdy úplne nestratil. Preto má Boh na čo v človeku nadviazať. Boh to hriešne v človeku odstraňuje, vedie a vychováva človeka, aby bol tým, čím byť má, resp. čím vo svojej podstate je, totiž Božím obrazom. Človek je teda vystrojený

¹⁵⁸ PALOÚŠ, s.23, J.Patočka, Cusanus a Komenský. 41

k tomu, aby sa zúčastňoval na Božom diele. Tento prúd nazerania na človeka sa neobjavuje len u Komenského, má spoločné črty gnozov keď: Základná osnova gnózy: Božský logos, splodený z nús a aletheia, zostupuje k človeku, aby mu vyjavil mystérium poznania, že človek má v sebe ukrytú božskú iskru. Spása potom spočíva v tom, že táto božská iskra, sa oprostí od všetkej hmotnej telesnosti. Podľa Funda¹⁵⁹ Kresťanstvo síce tento gnostický vykupiteľský mýtus zásadne odmietalo, ale keď však transponovalo svoje poslanstvo do súradníc helenistického náboženského a filozofického sveta, gnostické kategórie transformovalo a recipovalo.

Komenského pedagogika vyviera z ústrednej teologickej myšlienky, že Božia spása spočíva v tom, že Boh pedagogickým spôsobom človeka a celý ľudský rod vedie a vychováva. Toto spásne dielo výchovy je možné, lebo Boh nadväzuje na ľudský predpoklad k výchove a vedie človeka k tomu, aby poznal svoje určenie a stal sa spolupracovníkom Božieho diela vo svete. Komenský s mysliteľmi novoveku zdieľa presvedčenie o centrálnej úlohe človeka v Božom pláne.

5.8 Premena

Pre porovnanie: Vnímame dve línie v antropológii: človek je akcentovaný ako hriešnik, otrok hriechu a otrok zákona, jedinou nádejou je človekom nezaslúžená milosť, ktorá vyslobodzuje z hriechu a premieňa v nového človeka.¹⁶⁰ Tak to formuluje Heidelbergský katechizmus. Jeho jedinou nádejou je Božia nezaslúžená milosť, ktorá ho vyslobodzuje a premieňa v nového človeka – ak adekvátne môžeme parafrázovať ústrednú výpoveď troch veľkých teológov, ktorých Funda spomína a to Pavla, Martina Luthera a Karla Bartha.

V druhej línii výchovy človek je nositeľ Božieho obrazu, je pochopený ako Boží spolupracovník.

Človek v Adamovi odpadol od svojej humanity a stratil svoju prirodzenú schopnosť plniť svoje poslanie. Ako padlí anjeli aj človek sa obrátil k sebe samému a k svojmu domnelému úspechu.

¹⁵⁹ FUNDA, Otakar A. *Nedělitelnost Komenského jako filozofa a teologa*. In *Filozofický časopis*, 40, 1, 1992.

¹⁶⁰ FUNDA, Otakar A. *Nedělitelnost Komenského jako filozofa a teologa*. In *Filozofický časopis*, 40, 1, 1992. s 28

Hlbina bezpečnosti vyznačuje ľudský pád ako „samosvojvoľnosť“. Ľudia strácajú orientáciu k stredu Božieho sveta, stávajú sa sebastrednými tak, ako v starostiach o svoje živobytie, tak aj v trúfalom úsilí dozvedieť sa to podstatné vlastným úsilím.¹⁶¹

Nie je však pokazený len človek, ako by sa mohlo zdať z niektorých Komenského výrokov, ako napr. „Ty prospešne pripomínaš, že omyl nie je vo veciach samých, ale že má koreň v našich počiatkoch a že je potrebné mať sa predovšetkým na pozore, aby naše vnímanie a zmysly nepodliehali ilúzii.“ V tejto istej úvahe hneď autor hovorí: „Ak sa má svet vrátiť hneď k sebe.... nie je nič potrebnějšíeho ako, aby sa začal zaoberať sebou a vecami, a to tak aby neprenášal zle spojené názory o veciach z jedných vecí na druhé, ale skúmal k akým súhram vzhľadom k všetkému speje sama Božia múdrosť.“ Ide o to, aby sa svet vrátil k sebe samému, preto je potrebné občerstviť ľudské počínanie. Ľudským mysliam by mala byť vštiepená láska k pravdivejšiemu, aby sa očiam pomaly už vyhasnutým, dostalo primeraného collyria, očnej masti, aby sme jasnejšie videli všetko čo je, aké to je.“ Ľudia majú vidieť to, k čomu náтура vecí poukazuje, teda aj to, že veci sú len tieňové. Občerstvený zrak nahliadne, že realita je vzdialená idealite, a že večné bytostné určenie - a nie časné- je tým, čo každé súcno síce ustanovuje a podriadzuje v bytie, že však svetská existencia je vždy čiastočná a nedokonalá.

Od časnej fragmentárnosti, od náhodnej nedostatočnosti vedie cesta k večnosti, celku, ideám klasickým obratom. Platónov systém hľadania ideí, objavovania ideí môže byť nápomocná pre človeka v tom zmysle, že ho môže priviesť k stratenej univerzalite, k harmonickému celku.

5.9 Bytostné určenie

Ľudské „svetové“ pôsobenie potom nie je v uplatnení obrejšej sily, ktorú vlastní človek, ako svoju osobnú moc, s ktorou disponuje, ale závisí na tom, či sa správne orientuje tým smerom, odkiaľ prichádza svetlo, odkiaľ prúdi prameň živej vody, ktorá poskytuje život, totiž poskytuje bytie. Správna orientácia na bytostný vietor je to, čo mení a obracia a potom poháňa a pripravuje a znovu vracia človeka a svet, prosté všetko podľa bytostného určenia. Človek môže dobre zohrať svoju rolu nie vďaka sebe, ale vďaka tomu, že sa odvráti od porušenosti (*natura corrupta*) a že sa prinavrátí k tomu, čo ho integruje. Komenského častá

¹⁶¹ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s.74

metafora zo zrkadlom, ktorá zobrazuje skutočnosť, nesmie však byť chápaná ako pasívne recepčné obrazenie, ale skôr ide o správnu orientáciu, ktorá otvára cestu k náprave, až priam touto cestou je. Cesta tam a zase naspäť od pravej náture cez porušenosť a opäť k nej: pričom náture tu Komenský nerozumie porušenie ktoré tkvie na všetkých ľuďoch už od pádu, ale náš prvý a základný stav, ku ktorému ako k svojmu začiatku musíme byť späť privedení.

Tu vzniká spor, že Komenského dôvera v nápravné pôsobenie človeka, má v sebe istú mieru spoľahnutia sa na tú bytosť, ktorá bola po páde porušená.¹⁶² Myslel si to zrejme aj Komenský keď napísal: „ Aj keď sú vnútorné moci naše pádom porušené , odpovedám: ale nie vzaté“. Podľa Palouša je veľmi zložitou úlohou vyžadujúcim jemnú interpretáciu, ak máme dobre pochopiť Komenského poňatie človeka ako bytosti na jednej strane závislej na Božom pôsobení a na druhej strane osobnosti nadanej vrcholnou zodpovednosťou a vrcholnou slobodou.¹⁶³

5.10 Podriadenie ľudskej vôle výchove

5.10.1 Otázka slobody ľudskej vôle

Na slobodnú vôľu sa Komenský pozerá asi nasledovne: Komenský ešte nepozná slobodnú vôľu v ponímaní 19. 20. storočia, to znamená čas po objavení nihilizmu. Tam je človek celkom a úplne vymanený z Božej náruče (nadvlády či otroctva podľa tých, ktorí túto nadvládu odmietli) a konfrontovaný zo svetom bezo zmyslu, a to s úplným nihil, ktorý prebýva v kolobehu všetkého, prepadá priepastnej slobode a ľubovôli pri svojom počínaní. Pre Komenského je však ľudská vôľa bezpodmienečne viazaná či je vedená správnosťou, čo nakoniec znamená , že či je vedená Bohom. Ľubovoľné počínanie nie je ľudskou vôľou. Niečo chcieť sa dá len tak, že usilujem o správne, Bohom chcené. *Vzbura znamená stratu slobody, znamená nechcieť slobodne, ale podliehať a otročiť zlu. To čo je na Komenského poňatí vôle pozoruhodné, je práve opak toho, ako vôľu chápe dnešok. Ak dnes povieme vôľa, myslíme tým absolútne aktívnu mohutnosť. Pre Komenského je veľmi významná jej pasívna zložka. Aj vôľou obdaril človeka Boh. Ako všetko stvorenie, ako existencia účastniaca sa sveta a vystupujúca v ňom, tak človek je bytosťou vďaka tomuto všetko prenikajúcemu*

¹⁶² PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 76,

¹⁶³ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s.76

Božiemu dychu, tak aj vôľa sama je tu ako taká len v svojej zasiahnutosti Duchom Svätým. Vôľu učiní chcením len prijatie Božieho zámeru. Len jej nasmerovanie smerom Božej vôle. *Mať slobodnú vôľu je podmienené nie tým, že človek nezáväzne disponuje svojím rozhodovaním, ale že sa otvára pôsobeniu Božiemu, že je hotový k tomu, aby s ním disponoval ten, ktorý pôsobí všetko dobré. Odvrátiť sa o tomto prúde znamená nielen robiť zlé, ale zároveň stratiť ľudskú vôľu. Prehliadnuť odkázanosť na Boha znamená stratiť slobodu.*

5.10.2 Radosť plynúca s pochopenia potreby výchovy

Chcenie, ako plnenie Božej vôle, veľmi záleží na tom, ako ďaleko je človek vyvedený z bludišťa nevedomeľého pobytu na svete. Ak jedná v duchu slobodnej vôle, potom je rád. Cnostný človek totiž pociťuje priamo životnú rozkoš.

Spájať to príjemné s ľudským putovaním (aj keby to bolo cieľom Bohom posväteným) sa môže zdať metaforickým nadnesením. Aj keď v živote nastáva aj takáto vnútorná hlboká radosť, pravdou je „*v pote tváre budeš jesť chlieb*“¹⁶⁴ Odriekanie a trápenie sú aj na tejto Božej ceste, obetovanie, vydanie so všetkými rizikami je predsa niečo, čím vstupujú bytosti a zvlášť človek do bytia samotného. Ak teda hovorí Komenský o zbožnosti ako o tej najväčšej rozkoši, keď stupňuje od učenosti cez cnosť až k zbožnosti a spája ju s rozkošou, dá sa tomu dobre porozumieť ako poukázaniu na niečo výsostné nie však ľudsky dosiahnuteľné.

Komenského pampaedie, a to viesť človeka z tmy úplnej nevedomosti do svetla najjasnejšieho poznania, prejavuje prílišné spoľahnutie na nenáležitú, prílišnú dôveru v ľudské výchovné správanie.

Podobnosť človeka Bohu a ľudská vyvýšenosť nad iné tvory je vo veľkosti ľudského poslania pre záchranu a nápravu sveta. Človek je spolutvorcom diania sveta: Ľudský duch má schopnosť v sebe pre usporiadanie. Účastní sa usporadúvania, vnášania poriadku, je činný rovnako ako ten hlavný ten kto usporadúval ako Prvý (Boh). Je na človeku, aby vstúpil do dejín usporadúvania sveta a aby sa v zhode s tým, čo je rozumné prispel k bytiu naproti ničote. Všetky svoje skúsenosti má zužitkovať pre dobro vecí, všetko zlo môže slúžiť ako skúsenosť, že je zlom, dobrý význam vo vývoji sveta – to je ponuka poskytovaná Tvorcom, prekonávajúca akúkoľvek definitívu zlého a ponúkajúca spásanosné vyústenie: Človek sa môže stať spolutvorcom svetového poriadku, nekonečno naň apeluje, ale

¹⁶⁴ Gen 3,19

nekonečno samo musí vstúpiť na javisko, samo musí navrátiť konečné veci, k ich prameňu ak má byť splnený zmysel ich stvorenia. Na druhej strane však tu stojí démonická možnosť, aby sa zo zla nevyhnutného nestalo zlo pre zlo. Zlo nevyhnutné je to zlo, ktoré vedie cestou k dobrým koncom. Ale až zlo bez tohto zmyslu, zlo pre zlo, je diabolské, démonické. V Komenského diele sa nájdú miesta, kde Boží zmysel pre zužitkovanie defektov, neúspešnosti, príkoria, útrap sú akosi odsunuté do pozadia, ba ako by vôbec zišli z mysle. Tak Komenský napr. tvrdí, že zdravotné nedostatky, ktorými trpia slepí, hluchí, slabomyseľní, boli spôsobené obyčajne nešetrným chovaním, ale nie Božím zapríčinením. Isté však je, že v celkovom plátne sveta rozumie Komenský prechod slzavým údolím ako zmysluplnej etape, ktorú je treba vidieť, spoznať a usilovať o nápravu.

5.11 Výzva apelujúca na všetkých

Komenský potom ľudskú šancu úplne vidieť svoju bytostnú povolanosť a vyjsť v ústrety nápravnému pôsobeniu chápe ako uskutočniteľnú možnosť každého človeka. Odtiaľ obecná povaha jeho vzdelávacej koncepcie: „obecná“ škola. Človek je rozumná bytosť, to je tvor schopný celkového vzťahu. Komenského pansofia je myslená ako pansofia pre všetkých, a všetci sú uspôsobení byť filozofmi v duchu Komenského ponímania. Každému je poskytnutá možnosť vymaniť sa z hriechu a pádu a nájsť východisko z blúdenia. Človek je vďaka rozumu „kráľom samého seba“. Ako by sa tu pripravoval novoveký demokratizmus, ten dôraz na každého, ale zároveň uprednostnenie všetkých spolu, akokoľvek je každý svojím hlasom nezastupiteľný. Komenský koncipuje vzdelávacie pôsobenie ako školský systém, pretože má na mysli univerzálne obrátenie, totiž obrátenie jednotné, každý sa ho má zúčastniť sám, ale aj všetci spoločne.

Avšak je nevyhnutné stále mať na mysli že Komenského antropológia umiestňuje človeka do Božieho sveta, a že teda akokoľvek „seba opanovanie“, akokoľvek „kralovanie“ nad sebou samým robí zmysluplným jedine zaradenosť do Božieho plánu. Preto osud jednotlivcov aj osud všetkého nie je u Komenského nikdy možné mať za dielo čisto ľudské. Komenský spolieha v značnom rozsahu na všeobecnú vychovateľnosť a vzdelávateľnosť, a teda aj emancipovateľnosť ľudstva v celku a málo pochopenia má pre inú stránku kresťanskej zvesti, pre *voľbu viery*.

Komenského výchova sa neobracia len k niekoľkým zopár málo ľuďom, ktorých by chcela vychovávať, zatiaľ čo ostatným by na ňu nemali nárok. Komenský sa výchovne obracia ku

každému, každého chce výchovne viesť. Vyviesť z jaskyne klamov. Výchova tak prestáva byť nástupom k životu v pravde – jedinečným životným obratom, ale je vlastne procesom samotného ľudstva. Až ňou sa človek stáva bytosťou zaradenou do Božieho sveta, sebou samým, ňou sa uskutočňuje ako skutočne žijúci človek. Výchova je uskutočňovaním ľudstva, je rodením bytosti, ktorá svoje bytostné určenie zavrhol. Preto Komenský vidí výchovu ako proces nutný a možný pre každého. Podľa neho sú „vyvolaní aj „povolaní“ vlastne všetci.

Komenskému nejde o to, aby podnietil niekoľko vybraných myslí k intenzívnejšiemu povzneseniu k Bohu, ale veľkoryso organizovať cestu za zmyslom všetkého života. Komenského univerzalizmus sa takto obracia dávno pred 19. 20. storočím k „masám“ a ide v ústrety predovšetkým tej stránke kresťanstva, ktorá má každého človeka ako takého za napravitel'ného a vykupiteľ'ného. Pretože sa však do popredia dostáva vlastná zodpovednosť človeka a pretože sa (zaiste asi dobovo oprávnene) náprava pomerov, veľmi silne dostáva do kompetencie ľudského riadenia a plánovania, je do pozadia niekedy zastrčená odkázanosť človeka na milosť Božiu.

5.12 Riziká Komenského nápravného úsilia

Ako osvietenstvo každého jednotlivca neprebehne bez prítomnosti božského pôsobenia, tak ani spiritualita sveta a jej pohyb nie je zrejme odkázaný predovšetkým či len na nápady a osvietenstvo hromady ľudí a más. Sme svedkami, že aj pôsobenie tých, ktorí prijali Božie poverenie z vnútra, ako sú vedci, umelci, filozofovia, politici, nepadá do mnohých hláv ľudstva, a nepôsobí vo sveta behu automaticky mechanicky, pri všetkej možnej ľudskej zodpovednosti, pri všetkej možnej povinnosti obracať sa ku všetkým a všetkému aj tu sa prejavuje väčšia dávka opatrnosti a menšia dávka dôvery v suverénnu istotu, že sa všetko zariadi „keď sa o to posnažíme“. Všetko svoje najlepšie úsilie človek aj ľudstvo odovzdáva do pôsobenia osudu, do ktorého sa vlieva ešte mnoho ďalšieho, čo človeka vždy presahuje, čo nikdy nedokáže zakalkulovať do svojho rozpočtu, pretože by musel zakalkulovať prítomnosť tajomstva, teraz opäť poľahky rešpektovaného svojou nezakalkulovanosťou. Podľa Palouša¹⁶⁵.

Komenský myslel na obecné koncipované školstvo zaiste poctivo kresťansky, keď na rozdiel od jezuitského vzdelávania, obráteného k výchove len niektorých, postavil vzdelávanie

¹⁶⁵ PALOUSH, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s.86

všetkých, a to proti aristotelovskej filozofickej syntéze určenej len niektorým. Tým sa do tieňa dostala iná kresťanská múdrosť, totiž to čomu sa hovorí nadanie, nadanosť vďaka Božej milosti. Komenského výchove sa dostáva trífalej úlohy, ak chce vševýchovné pôsobenie, a všeludské úspechy. Sme s Komenským zajedno, keď prijímame spoluzodpovednosť za osudy sveta. Pretože označiť niečo za ľudské a humánne, znamená označenie tvora s Božím poslaním, s Božím poverením. Komenského humanizmus teda neznamená, že poslanie človeka a zmysel jeho konania nie je koncentrovaný okolo „ľudských“ hodnôt. Inak ponímaný humanizmus ako antropocentrický humanizmus je pre Komenského niečo úplne cudzie.¹⁶⁶ Človek je nástrojom genézy stvorenia. Kto na toto ľudské určenie nedbá, nie je humánný. Jedine ten, kto ho plní je človekom. Plniť znamená vkladať svoje činy, celý svoj život do priebehu udalosti zvanej stvorený svet.

Aj keď človek nevie o definitívnom význame a to, čo je dobré pre jeho počínanie, stále si ale je vedomý toho otáznika, stále si sám seba a svoje činy kladie do otázky, a to nie len do otázky, ako nezúčastneného pýtania sa, ale do páľčivej otázky vlastného životného nasadenia. Lebo aj keď je človek obrazom Boha, aj keď je pánom tvorstva, predsa len nie je Bohom, ale bytosťou ponorenou do nesmierneho bohatstva celého vesmíru.

5. 13 Uchopenie poznaním verzus Boží zvrchovaný čin

Ak skúmame Komenského vševýchovné gigantické dielo, a vnímame ako uvažoval, tak aj pri svojej

Takže vnímame tu dve línie¹⁶⁷, línia ktorú sme nazvali **premena** a líniu **výchova**. Pre líniu prvú je Božie dielo spásy jednoznačne koncentrované v Kristovej obeti na kríži. Aj pre líniu druhú je Kristov kríž tiež centrálnou spásnou udalosťou, Božieho diania spásy je však zároveň rozprestretý do dejín, a to nie len pred Kristovým krížom, ale aj po ňom, smerom k budúcemu dovŕšeniu a naplneniu (anakefaliosis ton paton – to pleroma ta panta en pasi pleromenou Ef 1,22, Kol 2. Kristus je ten ktorý rekapituluje Božie spásne dielo. Učenie o racapitulatio môžeme sledovať v Eirenaiovej *Adversus heareses* na konci 2. storočia, ale aj skôr vo veľkonočnej homilii Melitona zo Sárd, ktorého rukopis sa nachádza v Ženeve v Bodmerovej

¹⁶⁶ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. S. 86

¹⁶⁷ FUNDA, Otakar A. *Nedělitelnost Komenského jako filozofa a teologa*. In *Filozoficky časpis*, 40, 1, 1992. s 28

knižnici ako papyrus. Bodmer XIII). Pre túto myšlienkovú líniu by sme našli oporné body v gnostickom vykupiteľskom mýte.

Gnostický vykupiteľský mýtus má mnoho variant, základnou osnovou je však predstava, že božský logos, ktorého splodili núsy a aletheia, zostupuje k človeku, aby mu vyjaval mystérium, poznanie, že človek má v sebe niekde skrytú božskú iskru. Spása potom spočíva v tom, že táto božská iskra sa oslobodí od všetkej hmotnej telesnosti. Ako vieme, kresťanstvo síce tento gnostický vykupiteľský mýtus v zásade odmietalo, keď však transponovalo svoje poslanstvo do súradníc helenistického a filozofického sveta, tak gnostické kategórie transformovalo a recipovalo.

Funda¹⁶⁸ vidí historický dôvod toho, prečo sa vyvinulo toto ponímanie „človeka ako spolupracovníka na božom diele“. Stanovisko, ktoré zastával Komenský vidí ešte v prvotnej cirkvi. Prví kresťania nepočítali s trvaním dejín. Orientovali sa na Ježišove očakávania skonania vekov, a skorom príchode Božieho kráľovstva a verili, že ten ktorý príde skoro ako Pán, bude ukrižovaný Ježiš. Keď si kresťania začali uvedomovať, že skonanie vekov neprichádza, museli tak prekoncepovať svoje chápanie o Božom spásnom diele.

Náprava, znovu premieňanie sa na Boží obraz sa podľa Komenského deje asi nasledovne:

Aktivita v duchu pravej povolnosti ide ruka v ruku so vzdaním sa všetkého toho, čo sa človeku neosvietenému zdá najdrahším, veď skutočnosťou, nedeformovanou podobou ľudskosti je „byť povolaný“ a nie hluchá uzavretosť v egocentrickom, či antropocentrickom sebazvecnení. To je božské: sebavydanosť, sebazbavenosť. Sebavydaním tvorí Boh svet, sebavydanosť je jadrom obratu: odchodom od seba sa človek vydáva na púť za nápravou, vydáva sa za dobro sveta. Aj v Didaktike Komenský žalostí nad zmätením akejkoľvek ľudskej orientácie: „Lebo čo len je u ľudí ako by malo byť?“ a pokračuje, keď vypočítava zjavné neresti, neporiadky, ako následky ľudskej zmätenosti.¹⁶⁹

Tiež sa prikláňam k názoru, že Komenský je niekde uprostred dvoch línií ako ich Funda opisuje, línií výchovy a premeny. A jeho diela dávajú komplexný obraz a sú aplikovateľné aj na súčasnosť len, keď sú tam oba aspekty.

V centre reformácie a výchovy nestojí u Komenského človek, ale Boh sám ako konečný cieľ.

¹⁶⁸ FUNDA, Otakar A. *Nedeliteľnosť Komenského jako filozofa a teologa*. In *Filozofický časopis*, 40, 1, 1992.s.29

¹⁶⁹ PALOÚŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s.74

5.14 Stupne našej spolupráce¹⁷⁰:

Ako sa rodíme jedni prostredníctvom druhých, tak sa musíme aj obnovovať jedni prostredníctvom druhých, lebo v prirodzenosti ľudskej zachováva a prenáša Boh svoje statky aj dary nijak inak ako len v prirodzenosti všeobecnej, čiže cez semena a prostredníkov. Tento spôsob ukázal Boh jasným príkladom, a veľavýznamnými slovami, keď rozkázal vybrať osmedesiat starších izraelských určených Mojžišovi za pomocníkov, k neseniu bremien a starosti a povedal Mojžišovi: „Zostúpim na teba a budem s tebou rozprávať. Vezmem niečo z tvojho ducha a zošlem na nich, potom budú niešť ľarchu ľudu spolu s tebou, nebudeš ju niešť sám.“¹⁷¹

Komenský sa pýta prečo Boh nehovorí: Vezmem zo svojho ducha. Ale prečo hovorí človeku: Vezmem s tvojho ducha. Je to vraj preto lebo ako Boh netvorí v prírode nič nového, ale prevádza a rozvádza duchovnú podstatu príslušným plodením podľa svojho druhu z jedných tvorov na druhé, tak aj v cirkvi prenáša od jedných na druhých svoje dary, svoje svetlo a svojho ducha. A je pozoruhodné, že aj písmo hovorí, že Boh môže Abrahámovi vytvoriť synov aj z kamenia, no nikdy to prakticky neuskutočnil, ale postupoval klasickým spôsobom plodenia.

Stupne spolupráce človeka:

Na otázku ako prakticky by sa mal človek stať spolupracovníkom Božím Komenský odpovedá, že siedmimi spôsobmi. Tieto spôsoby spolupráce sa uskutočňujú stupňovito.

- 1) Na začiatok stačí predovšetkým túžba človeka, aby sa posvätilo Božie meno, aby prišlo Božie kráľovstvo, aby sa diala jeho voľa ako na zemi tak aj na nebi. Už táto modlitba je podľa neho spoluprácou s Bohom.
- 2) Človek ak je naozaj zasvätený Božiemu plánu, má k Bohu ustavične vysielat' prosby a vzdychy. A má to robiť s naliehavosťou.
- 3) Podporovať dielo obnovy tým, že človek začne, už teraz premieňať seba podľa každého zaslúbenia Božieho.
- 4) Ďalším spôsobom ako spolupracovať je, ak niekoho Boh vystrojil šikovnosťou v remeslách, aby tak pomáhal Božiemu dielu, podľa svojich možností.

¹⁷⁰ KOMENSKÝ, Jan A. *Všeráprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950.

¹⁷¹ Num 11,17

- 5) Ak je niekto vo vedúcej, vladárskej pozícií podobne ako Dávid alebo Šalamún, ktorý je požehnaný majetkom, môže svoju spoluúčasť vidieť v podporovaní Božieho diela svojimi finančnými možnosťami.
- 6) Ďalšou formou spolupráce u tých ľudí, ktorí nemajú iné s vymenovaných predchádzajúcich možností je keď budú povzbudzovať tých, ktorí tieto možnosti majú.
- 7) A záverom poukazuje, že božím spolupracovníkom je už len, ten kto uvidiac, tieto možnosti spolupráce, a svetlo, nezabúda ho poukazovať iným, a aby vyčistil aj svoje vnútro, keď mu toto svetlo ukáže na miesta ktoré treba uviesť do poriadku.

Vo Všenáprave s istotou hovorí o tom, ktorému predovšetkým patrí dielo nápravy: Dielo slávnej obnovy náleží jedinému Kristu.... on je ten pravý Adam, určený večným rozhodnutím Božím. To dáva aj nám nádej, v upínaní sa na Krista.

6 Záver

6.1 Postmodernstické zavrnutie stredu

Pre pochopenie postmodernizmu treba pochopiť literárny smer ktorý je zároveň aj filozofický – dekonštruktivizmus. Ten vznikol ako reakcia na modernistický štrukturalizmus. Postmoderní filozofovia uplatnili princíp literárneho dekonštruktivizmu na svet ako taký. Grenz vystihuje myšlienku straty stredu, nasledovne: Skutočnosť číta rôzne každý poznávajúci subjekt, ktorý s ňou prichádza do styku. To znamená, že neexistuje žiadny jednotný význam sveta, žiadny transcendentný stred akejkoľvek skutočnosti. Skutočnosti už nie je vlastné nič transcendentné, v procese poznávania sa už objavuje len hľadisko subjektu, ktorý túto skutočnosť vykladá.

Moderný človek hľadajúci poznanie tvrdí, že nie je len podmieneným účastníkom sveta ktorý pozoruje, ale prehlasuje že je schopný vidieť svet ako ničím nepodmienený pozorovateľ, čiže skúmať svet z výhodnej pozície mimo tok histórie¹⁷². Hľadanie nezaujatého poznania delí vedeckú činnosť na jednotlivé odbory a dodáva odborníkovi ako neutrálnemu pozorovateľovi zvláštne postavenie ako odborníkovi v danej oblasti. Osvietenci považujú poznanie za určité

¹⁷² Westpal Merold: *The Philosophical Presuppositions of Postmodernity*. In GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernizmu*. 1. vydání. Praha: Návrat domů, 1997.

a objektívne, a svojou podstatou za dobré. Vede to k viere, že pokrok je nevyhnutný, a že veda nás spolu so silou vzdelania nakoniec zbaví našej bezbrannosti voči prírode a akéhokoľvek spoločenského otroctva.

Postmodernisti sa prikláňajú k takej interpretácii, že každý výklad skutočnosti znamená uplatňovanie moci. Pretože poznanie je vždy výsledkom užitia moci, pomenovanie niečoho znamená použiť moc, a teda násilie na tom, čo je pomenované. Aj spoločenské inštitúcie sa podľa Foucaulta (jedného z hlavných predstaviteľov postmodernizmu) dopúšťajú násilia, keď toku skúseností bez akéhokoľvek stredu predpisujú svoje vlastné chápanie, a tým sa ho mocensky získať. Pravda nie je určovaná zhodou tvrdení s objektívnou realitou ani vnútornou súvislosťou samotných tvrdení. Odporúča sa¹⁷³ tak zanechať hľadanie pravdy a uspokojiť sa s výkladom. Ústredným heslom postmodernizmu sa stáva „všetko je rozdiel“. Upúšťa sa od hľadania jednotného chápania sveta objektívnej skutočnosti, pretože svet nemá stred, ale len rôzne názory a hľadiská. Postmoderné myslenie už viac neprijíma osvietenské presvedčenie, že poznanie je objektívne. Poznanie nemôže byť objektívne, pretože svet nie je mechanický, ale skôr historický vzťahový a osobný.

V súčasnosti nemôžeme prijať, mnohé s Komenského názorov. Napríklad, že tu na zemi sa môže dosiahnuť dokonalosť pre príchodom Ježiša Krista, ako to chcel svojím pansofickým spôsobom dosiahnuť on, pretože sú historický prekonané. Ďalším názorom ako prílišná viera v ľudský rozum, že svet v svojej podstate speje k lepšiemu, v človeka, že dokáže vykonať všetko nápravne úsilie na sebe aj v spoločnosti len na základe toho, že rozumovo pochopí svoju úlohu sa ukázali ako neuskutočniteľné.

6.2 Komenského nápravnosť

Komenského prínos vnímame v jeho encyklopedickom a harmonickom prístupe k svetu a Bohu a k všetkým veciam. Ohrozenie postmoderného človeka, vnímame predovšetkým v pesimistickej nálade, ktorú nevera v pokrok, nevera v lepšie prináša. Ľudstvo už stratilo istotu že dokáže vyriešiť veľké problémy sveta. Ľudstvo stratilo istotu, že ich svet má nejaký stred, a že ľudský rozum môže pochopiť logickú štruktúru okolitého sveta. Prínos Komenského snaženia vidím práve v tom ako jasnom systéme usporiadania všetkého okolo stredu, ktorým je Boh, ktorý jediný je všetko zjednocujúce Jedno. Hlavným problémom postmodernizmu je teda pluralita (mnohorakosť), relativizácia (spochybniteľnosť) všetkého, povýšenie interpretácie pravdy nad objektívnu pravdu a v konečnom dôsledku chaos. Vo

¹⁷³ Roth jeden z filozofov postmodernizmu vid' GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernizmu*. 1. vydání. Praha: Návrat domů, 1997.

všenáprave hovorí „úbohý, kto na niečom pracuje bez spolupráce Božej, pretože také dielo nevychádza od toho v ktorom jedinom je stálosť a podstata podstát a preto sa konečne rozpadne. Ale Boh nespolupracuje s nikým, len s tými, ktorí pracujú na jeho diele, preto každý, ktokoľvek koná Božie dielo, má Boha pomocníkom, zato ten kto buduje svoje vlastné dielo, buduje Babylon a zakúša Boha ako boriteľa.“

Komenskému je základom šťastia a pokoja zjednotiť svoju vôľu s vôľou Božou, pretože jediný pokoj človeka je v súlade s Bohom.

Chcem vyzdvihnúť hlavne myšlienky pokoja a spolupráce. Dnešný človek, síce nemá potrebu ako osvietenec bojovať o nejakú pravdu, skôr je pasívny pretože v dobíjaní nevidí zmysel, ten vidí skôr v spolupráci.¹⁷⁴ Ale odcitol sa v zmätku, ktorý vyplýva zo skutočnosti, že nechápe aké je správne usporiadanie, pretože stred odmietol. To je príčinou prečo nemôže mať ani pokoj. Rovnako mu chýba aj správny náboj bojovnosti. Ten by ale musel vyplývať s jeho presvedčenia o nejakej pravde. Chýba mu aj pochopenie správneho chápania spolupráce. Komenský v tomto ponúka riešenie, keď odkazuje že jedine spolupráca s Kristom nám môže priviesť k správne postoj k sebe aj druhým. Východisko z pasce postmodernizmu vidím v Komenského výzve, uveriť Božiemu pozvaniu byť účastní jeho diela, a na praktickom uskutočňovaní tohto diela, ku ktorému môže dávať silu jedine niekto človeka samotného presahujúci.

6.3 Edukácia obratu

Prínos Komenského pre výchovu dnešného človeka vidí Zdeněk Helus¹⁷⁵ v rozvinutí myšlienky edukácie obratu¹⁷⁶ v týchto troch bodoch. V archetypálnych obrazoch biblie, mýtov, legiend, rozprávok sa vždy vynára téma zblúdenia, zvedenia z pravej cesty, odlúčenia od životodárneho zdroja. Následne to vedie k tomu že sa odcitáme, v akomsi labyrinte, a prestávame byť samými sebou. Toto má byť pre výchovu výzva aby sa neobmedzila len na posúvanie informácií ale aby povzbudzovala k náprave, bola nápomocná posúvať múdrosť na cestu života a doby. Druhou výzvou edukačného procesu je podľa Helusa starať sa o vnútorný svet človeka. V tejto dobe sa mu to vidí zvlášť dôležité, nakoľko naučiť sa stíšiť, a ukludniť v hĺbke svojho vnútra, je predpokladom, že človek potom obstojí v hluku a neklude sveta

¹⁷⁴ GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*. 1. vydání. Praha: Návrat domů, 1997.s. 17.

¹⁷⁵ HELUS, Z.: *Kultura vzdělávání na počátku milénia*. In. Jan Amos Komenský – Odkaz kulture vzdelávani.

¹⁷⁶ PATOČKA, J. *Komenský a otevřená duše*. In: Patočka, J.-Palouš,R.: *Osobnost a komunikace/Příspěvky k filozofii výchovy*. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha. 1990, s. 9-24.

a vykoná to, čo je potrebné. Ako tretí prínos Komenského k edukačnému procesu dneška vidí vedenie človeka k službe a ochrane toho, čo mu je vlastné. Edukačný proces má byť láskyplný a k láskyplnosti viesť, v žiadnom prípade to neznamena poznať veci tak, že sú vydeľované zo svojich prirodzených súvislostí, aby sa mohli k rôznym účelom manipulovať a pitvať, aby sa s nimi dalo robiť čokoľvek. Táto myšlienka v sebe spája otázku dvoch línií u Komenského líniu výchovy alebo líniu premeny. Takto sformulované stanovisko by znamenalo oboje.

Zoznam použitej literatúry:

Biblia

CARROLL, John. *Humanizmus - zánik západní kultúry*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno 1996.

ČAPEK, J. B. *Několik pohledů na Komenského*. 1. vydání Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0721-2.

ČAPKOVÁ, Dagmar. *Několik poznámek ke Komenského pojetí moudrosti*. In: *Mezi Baltem a Uhrami: Komenský, Jednota bratská a svět středoevropského protestantizmu*. 1. vydání. Praha: Filosofia, 2006. Str. 33 - 49. ISBN 80-7007-246-6.

ČAPKOVÁ, Dagmar. *Předškolní výchova v díle J. A. Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. 1. vydání. Praha: SPN, 1958.

ČAPKOVÁ, Dagmar. *Otázky interdisciplinárného zkoumání díla Komenského*. In *Studia Comeniana et historica XXII* (46-7), 1992, str. 14-20.

ERICKSON, Millard J. *Postmodernizing the faith: Evangelical to the Challenge of Postmodernism*. Grand Rapids: Baker Books. ISBN 0-8010-2164-2.

FUNDA, Otakar A. *Nedělitelnost Komenského jako filozofa a teologa*. In *Filozoficky časpis*, 40, 1, 1992.

FLOSS, Karel. *Filozofické přínosy k rozvoji komeniologie*. In *Studia Comeniana et historica XXII* (46-7), 1992, str. 29-36.

GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*. 1. vydání. Praha: Návrat domů, 1997. ISBN 80-85495-74-0.

JOUKL, Miroslav. *Obraz renesančního humanismu*. In: *Humanismus v období renesance a reformace*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-818-4.

KNOZ, Tomáš. *Karel starší ze Žerotína: Don Quichot v labyrintu světa*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-956-0.

KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace: Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. 1. vydání. Masarykova univerzita a Matice Moravská, 2006. ISBN 80-210-4130-7. ISBN 80-86488-34-9.

KOMENSKÝ, Jan A. *Cesta světla. Via lucis*. 1. vydání. Praha: SPN, 1961.

KOMENSKÝ, Jan A. *Vybrané spisy II*. 1. vydanie. Bratislava: Státní pedagogické nakladatelství, 1956. 436 s.

KOMENSKÝ, Jan A. *Všenáprava (Panorthosie): Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část šestá)*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1950.

KOMENSKÝ, Jan A. *Labyrint světa a ráj srdce*. 2. vydání. Praha: Odeon, 1970.

KRATOCHVÍL, Miloš. *Život Jana Amose*. 1. vydání. Praha: Román, 1957. 260 s.

KROFTA, Kámil. *Majestát Rudolfa II*. Praha: Klementinum, 1909.

KROFTA, Kámil. *O bratrském dejepisectví*. 1. vydání. Praha: Ján Laichter, 1946.

KROFTA, Kámil. *Nesmrtelný národ*. Praha: Ján Laichter, 1940.

KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: Poutník na rozhraní věků*. 1. vydání. Ostrava: Svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0.

LOCHMAN, Jan M. *Člověk v celku stvoření*. In *Theologická revue*, roč. 63. str 33-34.

LÁŠEK, Jan B. *Teologické předpoklady pro mír apokoj v Komenského Všeobecné Porade*. In *Rýžoviště zlata a doly drahokamů*. Sborník pro V. Huňáčka, red. V. Lendělová a M. Řoutil, FF UK, Praha 2006, str. 493-505.

MACKKENNEY, Richard.: *Evropa šestnáctého století*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-469-4 . 400 s.

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. 11th Edition. Springfield (Massachusetts): Merriam-Webster's, 2004. ISBN 0-87779-809-5.

MOLNÁR, A. *O Komenského výměru teologie*. In *Křesťanská*, LI/1984, str. 222-230.

MOLNÁROVÁ, Márie. *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In *Theologická revue*, 1994, R 65, str. 57-61, 70-72.

MOUTOVÁ, N.- POLIŠENSKÝ J. *Komenský v Amsterodamu*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Jan Amos Komenský ve světle nového bádání*. In *Studia Comeniana et historica XXII* (46-7), 1992, str. 21-28.

PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25615-5.

POPELOVÁ, Jiřina. *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958.

PROKEŠ, Jaroslav. *Bílá Hora: Její příčiny a následky*. Praha: Slovanské kníhkupectví a nakladatelství a antikvariát.

RÍČAN, Rudolf. *Dejiny Jednoty bratrské*. 1. vydání. Praha: Kalich, 1957.

ŘÍČAN, Rudolf. *Jan Amos Komenský muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971.

SOUSEDÍK, Stanislav. *Komenského filozfie v souvislostech myšlenkového vývoje doby* In *Studia comeniana et historica IV*. (8-9), 1947, str. 15–38.

ZÁVODSKÝ, Vladimír. Průvodce Památníkem J. A. Komenského ve Fulneku. In: *Jan Amos Komenský ve Fulneku*. Ostrava: KNV, 1958.

Nová religiozita. Zostavila Michaela Moravčíková. 1. vydanie. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2002. ISBN 80-89096-01-8.

Summary

The work *The man like Image of God* by Johannes Amos Comenius is about Comenius view to man. The purpose of my research was to find out in his literacy his opinion to man like Image of God. This work was about man position in front of God. What is purpose of human being. And if man still have rights to have image of God although we are sinners. The results of my research, that I find out Comenius principles. Principle of moving in relation to centre, and second principle is harmony. These two principles have Gods creations, only when they are in relationship with Him. And also people are able to be on Image of God when they are in relationship with Him.

